

אם יש את נפשך לדעת

... בכל דין שתדונו את הגולה ואת העיירה היהודית, בעל כורחכם אתם מודים בערכים גדולים שהיו בה, כגון: יראת שמים, לימוד תורה, אהבת ישראל, געגועים לארץ־ישראל, אמונה בגאולה ובביאת המשיח וכיוצא בזה הרבה. תרגמו את הערכים האלה ללשון אדם מודרני והשוו אותם לערכים שישנם בידנו כיום הזה. אדם מישראל בגולה, בעיירה היהודית, היה כל ימיו מצוי אצל ספר. כל אדם, לרבות עס־הארץ. שהיה מצוי אצל משניות, מדרש, עין־יעקב, ספר תהילים, ואין צורך לומר תלמיד־חכם, שלא פסק פיו מדברי תורה יומם ולילה שלא על מנת לקבל פרס. ואדם שעניין לו בספר, שכל מעיניו בספר, ממילא איש מעלה הוא. כל־שכן אומה שלמה, וכך כינונו: עס־הספר.

ואין פלא שהיתה העיירה היהודית מרובה בכוחות רוחניים גדולים. מן העיירה יצאו הרבנים הגדולים, ראשי העם ומנהיגיו. מן העיירה יצאו המשכילים הראשונים. הסוציאליסטים למיניהם, שמסרו את נפשם על קידוש הגאולה והחופש; כל החולמים וחזי חזון גאולת ישראל, כל אותם יוסף אהרונוביץ, ברל כצנלסון, א. ד. גורדון, שמואל יבנאלי וכו' וכו', ביודעים ובלא יודעים שמרו עמם על אווירה של העיירה וקימו כאן, בארץ־ישראל, אותו אקלים מופלא של מידות תרומיות, מסירות נפש, התלהבות וטהרה אידיאליסטית. מן העיירה באו כל המשוררים והסופרים בכל תומם, בשפעם ובמרצם החיוני, באהבת ישראל שבלבם, בחרדה הגדולה לגורל העם ועתידו ובשמירה קפדנית על שאיפותיו וחזיונותיו. ברל כצנלסון היה כל ימיו, עד יומו האחרון, איש בוברויסק, ביאליק היה כל ימיו, עד יומו האחרון, איש וולין. שניאור נשאר כל ימיו איש שקלוב. לא יכלו לה לשקלוב לא ברלין, פאריס וניר־יורק — שקלוב על כל מעלותיה ועל כל החטרונות שבה. וכן מנדלי, שלום עליכם וכל השאר, את הדמות הזאת קבע בראש וראשונה הספר, מלכות הספר שפשטה בעיירה.

ה. תנ"ך

חברים עולי רוסיה מספרים

מסלבוטה ליגור

בן למשפחה דתית אדוקה אני, מושרשת וספוגה "יהדות". ברוח זו קבלתי את ראשית חינוכי, הדתי בעיקר, בתוספת קצת לימודי חול. עד גיל 13—14 למדתי ב"חדר", בקלויז ובשיבה ימים ולילות לאור השמש ולאור "נר דל".

לאחר מאבק פנימי וחיפושי אלוהים נעשיתי ל"אחר". והימים ימי מלחמת העולם הראשונה, מצב היהודים באוקראינה — ארץ מולדתי — הולך ורע. הפרנסות הצטמקו ופליטים זרמו מהגבולות. העיירה השקטה "הבעל ביתית" הודעצה, פשטה צורה וחיתה בפחד תמיד של ימים יבואו.

החיים הציבוריים בעיירה היו בעיקרם פילנטרופיים, עזרה ל"יורדים" מפרנסתם ולפליטים ותו לא. מתחת לפני השטח היו אמנם ציונים ואנשי מפלגות אחרות, אבל אירגונים כגוף פעיל בזמן המלחמה, היה אסור לחלוטין מטעם שלטונות הצאר וכרוך בסכנת נפשות ממש. אויב המדינה ומרגל היה נחשב כל מי שעסק בדברים כגון אלו, וככה שקטה העיירה — ואנו הצעירים בתוכה — על שמריה. היה זה בשנת 1916 — השנה הקשה ביותר במלחמת העולם הראשונה. ובחורף שנת 1917, פרצה המהפכה, הוכרו חופש והתחילו חיים ציבוריים ערים מאוד ותקוות וורודות נשקפו לאחר שנות המלחמה הקשות. והנה גם "הצהרת בלפור" וחלק גדול מהנוער התעורר לחיים חדשים ופתח בהכנות רציניות לעלות ארצה. הייתי אז פעיל בעיירת, בפרקציה הציונית העממית "צעירי ציון" ושיקעתי בה את מרצי וזמני. היתה הרגשה שרוח חדשה באה. שמש עולה בחיי היהודים והכל שופע ששון ושמחה. התקשרנו עם המרכז שהתארגן אז, היינו פעילים בבחירות למוסדות השלטון המרכזיים ולמוסדות המרכזיים של היהדות והתחילו להתבלט שמות של מנהיגי מפלגתנו ובתוכם גם של חברתנו בת-שבע חייקינה ז"ל.

בינתיים נקראתי לצבא קרנסקי: רצו אז לנסות את התקפת ה"חופש" על הצבא הגרמני שלא הצליחו בה. הרבה גדודים ובתוכם גם הגדוד שלי התנגדו להליכה לחזית והתחילו המריבות והוויכוחים הפנימיים בצבא וברחבי המדינה על דרכה של רוסיה ורבים מהחייל הגדול התפזרו לבתיהם ואני חזרתי לעיירתי. התחילה אז מלחמת אזרחים — המהפכה השקטה של חורף 1917 הפכה למהפכת דמים. המצב הכלכלי והביטחוני של היהודים נעשה חמור ביותר. התחילו להגיע אלינו שמועות על אירגון "החלוץ" במרכז רוסיה ועל התכונה של עליית חלוצים לארץ. אני עם עוד 13—14 חברים החלטנו שזאת מגמתנו ועלינו להתארגן ולהתכונן לעלייה. התקשרנו עם המרכז, נשלחו אלינו טופסי הרשמה והודעה שנהיה מוכנים

לצאת להכשרה לפי הודעה. (אגב בטופסי ההרשמה היתה שאלה: לכמה שנים אתה מתקשר ל"החלוץ"? ואני מתוך הכרה והרגשה שזה דרכי ועתיד עניתי: "לכל החיים").

לאחר מהפכת אוקטובר באה מלחמת האזרחים על כל מוראותיה, מלוח בפרעות וטבח. היינו פעילים בהגנה עצמית בעיירה ומנענו הרבה התנפלויות של פורעים מקומיים מכפרי הסביבה. בד בבד עם כמיהתי הגדולה לעלות מיד לארץ ולנתק את כל הקשרים עם הגולה, קסמו לי מאד הסיסמאות של הבולשביקים על בנין עולם חדש, השילטון לפועלים ולעם, חלוקת הקרקעות וכל אמצעי הייצור לעם, חינוך והשכלה לכול — סוציאליזם במהרה בימינו וכ'. רבים מחברי איתם התדפקנו יחד על שערי ציון, ושאיפותינו היו לעבודה והגנה בארץ — נכנסו למפלגה הקומוניסטית וניסו להשפיע גם עלי בכל מיני דרכים לנטוש את החלום הציוני שלא יתגשם לעולם, והמשמש רק מעצור למלחמת החופש ברוסיה. באותו זמן הגיעתנו הבשורה הרעה על מאורעות תל-חי ורצח טרומפלדור וחבריו. כמו זרם השמלי עבר בכל הקבוצות הקטנות הפזורות באוקראינה. בלי קשר עם המרכז ובלי לחכות להוראות החלטנו שעלינו לפרוץ לארץ בכל הדרכים. הגיעו אלינו ידיעות מקוטעות שישנם מקומות במחוז פודוליה, בהם אפשר, ע"י מבריחים, לעבור את הדניסטר, המפריד בין רוסיה לרומניה — ומשם להגיע ארצה. אחרי התלבטויות החלטנו לצאת לדרך, ברוסיה שלט אז הקומוניזם הצבאי. ברכבות יכלו לנוסע רק בשליחויות ממשלתיות עם תעודות מתאימות. אנו היינו מוכרחים לעבור את הדרך בקבוצות נפרדות של 4—5 אנשים בעגלות, בכדי לא לעורר חשד, ולהגיע לעיירה ע"י הדניסטר, אשר משם אפשר להבריח את הגבול. עד היום אני רואה לפני תמונה כזאת: קיץ, בתוך עיירה, ע"י עגלה, בחשאי נפרדים אחת והורים מבנם יחידם ובדמעות בעיניים מלווים אותו לדרך המסוכנת ובידיעה ברורה כמעט שלא ישוּבו לראותו לעולמים.

העיירה ע"י הדניסטר מלאה "מסתננים" כמונו, וכאלה שמטרתם להגיע לקרוביהם באמריקה. התקשרנו עם אחד המבריחים וחיכינו לתורנו להעברה. השלטונות, כנראה, הרגישו במתרחש בעיירה והחלו חטיפות ומאסרים. מהקבוצה שלנו עברו כמה חברים את הגבול, שם נתפסו והוחזרו לרוסיה, מתוך חשש של הפצת דעות קומוניסטיות ברומניה. בעיירה שמו מצור עלינו, נאסרנו והובלנו למרכז. בדרך חזרה שדדו כל אשר היה לנו ולאחר שקיבלנו מכות וחבלות בקתות רובים שוחררנו.

הימים ימי נסיגת הרוסים מפולין, אחרי שהיו כבר ע"י וורשה, ואנו — במקום לעבור את הדניסטר, התחלנו להתקרב יותר אל החזית, מתוך תקווה שנצליח לעבור לפולין ומשם לארץ. בעיירה אחת שוב נתפסנו ועמדנו בפני סכנה רצינית, אבל לפתע שוחררנו דוקא ע"י אחד מחברי הצ"ק, המקומיים, אשר שנה לאחר מכן נפגשנו אתו בשמחה ובחיבוקים בפלוגת גדוד העבודה בראש העין. (חברי "החלוץ" במקומות אלו חדרו למוסדות השילטון הסובייטיים ותפקידם היה להקל ולעזור עד כמה שאפשר לחברי "החלוץ" בדרךם לארץ). ככה חזרנו לעיירתנו, חכינו ימים מספר ועם כניסת הפולנים בחורף שנת 1920 הגענו לוורשה. היינו אחת הקבוצות הראשונות מאוקראינה שעלו לארץ דרך פולין, מצבנו החומרי היה די קשה — קומונה ענייה מאד — חכינו לסידורים.

עלינו ארצה לא בדרך הרגילה: וורשה, ווינה, טריאסט — כי אם בדרך אחרת: וורשה, דנציג, ברלין, טריאסט, כדי לעורר את היהודים והציונים, שייראו במו עיניהם את העלייה החלוצית המתגברת. בדנציג קיבלו אותנו בעין יפה. שהינו שם 3—4 שבועות, סידרו לנו את הכספים הדרושים ואחרי מסיבה חגיגית ליוו אותנו לרכבת עם דגל לאומי. לאחר

נסיעה של 16 ימים באניה, הגענו לחופי הארץ (5 מרץ 1921) וסודרנו בבית החלון ההומה ורועש משמחה ופגישת חברים-לדרך שהגיעו למטרה. אחרי כמה ימים היפנו אותנו כקבוצה מאורגנת לכפר-סבא, שהיתה הרוסה וחרבה אחרי מלחמת העולם הראשונה.

המשפחות המעטות שהיו אז במושבה קיבלו אותנו טוב, מסרו לנו את ה"חאן" הידוע לדירה וקיבלנו עבודה בכרמי השקדים והזיתים. חיינו חיי קבוצה עם קופה משותפת ושמה הטוב של קבוצתנו, שנקראה קב' סלבוטה, הלך לפנינו. בימים ההם התחילה להתארגן הפלוגה השניה של גדוד העבודה ע"ש טרומפלדור. פלוגת ראשה-עין-פתח-תקוה; הקומונה הגדולה עם השאיפות הנעלות והאפשרויות הכבירות, קסמה לנו מאד. נטשנו כמה חברים את הקבוצה הקטנה והצטרפנו לגדוד. יום-יום הצטרפו אלינו חברים חדשים מהעלייה וגם מהארץ. הפגישות היו מלאות שמחה והתלהבות; ביום — עבודה קשה בכלים פרימיטיביים, בחפירת תעלות ומלוא ובערבים — ריקודים סוערים, חולצות מיוזעות ופנים משולהבים. בקיץ שנת 1921 הוצע לגדוד כיבוש עמק יזרעאל והתיישבות בו. הגדוד קיבל זאת בהתלהבות ואנו היכינו להוראות בדבר העלייה על הקרקע. לעלייה זו נבחרו חברים נאמנים ומסורים, שיש לסמוך עליהם בעבודה, בביטחון וחיי חברה. שמחתי מאד לראות את שמי בין אלה שנבחרו למשימה זאת. היה זה אחד הימים הזוהרים בחיי עוד אני רואה את הליכתנו אחרי העגלות עם החפצים מתחנת עפולה וחדירתנו לתוך העמק, למעיין-חרוד. מרחוק הלבינו כמה אוהלים שהוקמו יום לפני כן ע"י החברים שבאו לפנינו. ברכיבה על סוסים, בעבייות ותילבושת ערבית, יצאו לקראתנו חברינו, שומרי המקום, הוקמו אוהלים, והחיים נכנסו לסידרם: קצת אכילה ושתייה והורה סוערת מסביב למדורה, במידרון הגלבוע ע"י מעיין-חרוד.

אבל אין שמחה ויצירה בלי לזווי של תוגה ועצב. בעצם עבודת ה"בראשית" התחילו וויכוחים סוערים על דרכו של הגדוד: קופה משותפת או נפרדת למשקים החקלאיים ופלוגות עבודה אחרות; אוטונומיה נפרדת למשקים או ריכוזיות מופלגת — שאלות חשובות שהסעירו את הציבור במקום וגם את מוסדות ההסתדרות ומחלקת ההתיישבות וגרמו לזעזועים חברותיים קשים מאוד ובסופו של דבר לפילוג המשקים: עין חרוד — מחוץ לגדוד, ותל-יוסף בתוכו, והימים ימי עלייה גדולים לקיבוץ עין-חרוד. המשקים יגור, גשר-גייסר, אילת-השחר וקבוצות מירושלים — פונים ורוצים להצטרף לקיבוץ, ושוב וויכוחים "על הדרך" מעסיקים אותנו, וכרגיל נוצרת אופוזיציה למזכירות, שרצתה לקבל את הגופים האלה, וסערת רוחות ומחלוקת לשם שמים, כמובן, וישיבות ואסיפות בענינים אלה — לחם חוקנו לעתים תכופות מאוד. אחרי בירורים רבים ושליחת ועדה ליגור, שבה, חרף קשיי המקום, מחלת הקדחת, חוסר מים והעדר חומר אנושי מספיק — ישנם בכל זאת סיכויים חשובים להרחבה וגידול ע"י עבודת-חוץ בעיר הקרובה, הוחלט לקבל את המשק לקיבוץ. שולחים מיד עזרה של כמה חברים — אנשי חקלאות — מעין חרוד, ויוצרים פלוגה בחיפה, שלאחר התבססותה בעבודה בעיר, תעבור ליגור ותעבוד בבנין בעיר ובסביבה. לאחר שמזכירות עין חרוד פנתה אלי שבעל "נסיון" אני בעיר, הסכמתי מיד לעבור לחיפה והקימונו את הפלוגה, שלאחר זמן עברה ליגור — הלא היא פלוגת חיפה-יגור הראשונה.

מהגנה עצמית להגנה

1917. לאחר מהפכת קרנסקי, בערקם מן החזית, שפכו בני אוקראינה מרירותם על היהודים. דם יהודים זרם בשבילי אוקראינה. גזל ושוד עברו בה. ואז התעורר הנוער היהודי להתגונן מפני הפורעים והפורענות.

בלבדין העיירה, חיינו כ־100 משפחות יהודים, בין 5000 משפחות אוקראינים בקרוב. כאלה כן אלה מצאו לחמם בביחור לסוכר של ברודסקי היהודי. בימים כתיקנם שררו יחסי־אנוש ושכנות טובה בין היהודים והגויים. אולם משנפרעו הסדרים נשתלבו היצרים, ובמעשי השוד לא הבחינו עוד בין אח ובין ידידים, כביכול. הפורעים הופיעו רעולי פנים, ובאיימם, עם נשק ביד, בזוז, הציתו ואף רצחו. ביתנו היה מן האחרונים לפגיעה. מכובד היה בית אבינו על כל תושבי לבדין ולא העיזו לפגוע בו. אולם אנו — 3 אחים היינו או בבית — החלטנו לארגן הגנה עצמית.

תחילתנו בצנע. עם מקלות ביד יצאנו לשמירה ברחוב היהודי ואכן זה השפיע לזמן מה. משוהרגלו הכנופיות למצב והתפרעות בסביבה הוחמרה, קבלנו נשק לשמירה מועד בית־החרושת. חוץ מרובים אלה רכשנו גם נשק נוסף והפכנו לכוח מרתיע בלבדין. אך הכנופיות לא השלימו עם קיומנו והחליטו לחסל אותנו. ערב אחד, משיצאנו לשמירה, הופתענו ע"י כנופיה גדולה, מזוינת ברובים מכודנים, כשבראשה נדחקים שנים מחברינו שתפטו אותם במפתיע. אנשי הכנופיה דרשו מאתנו למסור להם את הרובים, בהסבירם לנו שכל נסיון להתנגדות יחוסל ככל ההחלטיות. מסרנו את הנשק והובלנו אותם מבית לבית, אחרי שהבטיחו לנו שישלחו ידם ברכוש ואילו בנפש לא יגעו. ואכן הפעם עבר השוד ללא רצח. לאחר ליל אימים זה החלו היהודים לעזוב את לבדין ועברו אל הערים הקרובות. משנתקבלה הידיעה שכוחות סדירים של פטליורה מתקרבים לסביבה — עברה גם משפחתנו לשפולי העיר. לימים עוד חזרנו ללבדין, להביא לקבר ישראל את מעוני הפוגרום, אשר ערכו קלגסי פטליורה בהכנסם ללבדין.

בשפולה העיר נתקבצו פליטי החרב מהסביבה. אלה לא הביאו אתם את השלוחה. ספורי האימים שלהם השפו את זוועות הפוגרומים, והארגונים הציונים בעיר, ובמיוחד מפלגת צעירי־ציון, נחלצו לארגון ההגנה העצמית. נקבעה המסגרת הארגונית. נשק שהיה בידי יחידים רוכז בידי מטה המגינים והיה לנכס הכלל. אנו, פליטי לבדין, השתתפנו בהדיפת התנפלויות הכנופיות. פעמיים עמדנו בקרב־אש קשה אל מול כנופיות חזקות שהצליחו להתקרב אל העיר באימים לכבשה, אך הדפנום בהחלטיות. עמדנו יפה נגד הכנופיות, אך לא יכולנו למחנות פטליורה ודניקין, אשר בנסיגתם מפני הכולשביקים כילו זעמם ביהודים.

היו אלה ימים של אימה ורצח, שוד ואונס, אשר רק הופעת הצבא האדום הפסיקה אותם. בדרכנו ארצה התעכבנו בזלטופול, עיר שיושביה יהודים, גם היא במרחב האוקראיני. שמע הפרעות הגיע גם לכאן, אך להתגוננות אין זכר. נפגשנו עם ועד צעירי־ציון והוחלט לארגן את ההגנה במקום.

התחלנו באימון בנשק ובשמירת לילה. עד מהרה הסתופפו סביבנו רבים מבחורי העיר והיינו לארגון גדול, שהקיף כ־350 לוחמים. יחס אוהד של האוכלוסיה היהודית פתח לפנינו מקורות כספיים לרכישת נשק ולצרכי אימונים. השגנו נשק גם בדרך של מלקוח ושלל ולפעמים גם נעזרנו ע"י מפקדים מהצבא האדום.

בית הרבי, בית גדול וחצר רחבה מסביבו, נמסר לרשותנו ושימש לנו כמשרד למטה ההגנה, והחצר — מגרש אימונים. לפעמים השתמשנו בחדרי הבית לכלוא בהם את הציקנים אשר ברוב קמצנותם קפצו ידיהם מתרומה לרכישת נשק.

שורותינו התרחבו. היה לנו נשק למכביר, היתה לנו גם מכונת יריה אחת. האימונים היו אינטנסיביים ועסקנו גם באימוני שדה. לפעמים היינו מופיעים במצעד ברחובות העיר, דבר אשר עודד את התושבים והרתיע את הכנופיות, אשר עברו לשיטות של פגע וברח. הם היו מסתננים במתימעת לאחד הבתים הקיצוניים בעיר ובוזזים אותו טרם הספקנו להגיע לעזרה. המארבים שהצבנו בנקודות התורפה הפתיעו אותם, גרמו להם אבידות והם חדלו מכך.

נחשבנו בעיר ככוח חצי־רשמי. מפקד העיר — בולשביק רוסי — מסר לנו את כל האחריות לשמירת הסדר בעיר ובסביבה. הכוח המשטרתי — 12 שוטרים מבני המקום — מפקקים בנאמנות למשטר — נמסרו גם הם לפקוחנו. לא נעם להם, לאוקראינים, להיות נתונים לפקוח יהודי, אך זה לא עזר להם. הבטחון היה מעורער ואנו היינו הכוח הרציני בסביבה, אשר יכול לשמור על הבטחון בדרכים. במשאומתן עם השלטונות המרכזיים הוצע לנו להצטרף לצבא האדום כשוי זכויות וחובות. אנו לא הסכמנו לזאת, כי רצינו להיות צמודים לסביבה שלנו. הסברנו עמדתנו זו והיא נתקבלה. במהרה ניתנה הוראה ממשרד המלחמה, אשר כללה 3 סעיפים עיקריים:

- (1) לצייד כל יישוב יהודי בנשק.
  - (2) שטח פעולה חופשי לתנועה ברדיוס של 15 ק"מ.
  - (3) חיילי ההגנה לא יקבלו משכורת ובגדים.
- עם הוראה זו נסענו, משלחת של 4 אנשים: 2 מועד הקהילה ו־2 ממטה ההגנה, לקרמנצ'וג, שם קיבלנו 50 רובים ומכונת יריה אחת, תחמושת ורימונים.

משהדפנו כל נסיונות הפורעים לחדור העירה, פנו להתנפלויות בדרכים. הם היו מתרכזים באחד הכפרים, אשר על אחת הדרכים הראשיות ומשם פושטים על שיירת עגלות העושה דרכה בין מקום למקום. הרכוש נשדד והיהודים נרצחו באכזריות. תגובת ההגנה היתה מיידית. באחד המקרים האלה, משאיתרנו מקום ריכוז הפורעים, יצאנו, כוח לוחם, הקפנו את כל הכפר ועם לילה פרצנו לתוכו וחסלנו את הכנופיה שבתוכו. העירה חזרנו עם שלל נשק והחזרנו את הגזילה.

באחד הימים נרצח בדרך עגלון ע"י אחד ממפקדי הכנופיות. היה זה פורע ידוע לשמצה, שהתפאר ברצח 13 יהודים במו ידיו. התחקינו על עקבותיו, עד שאיתרנו מקום מחבוא בבית אחת מידידותיו. אותו לילה היקפנו — 10 בחורים מזוינים — את הבית ודרשנו ממנו לצאת החוצה. בתחילה סירב, אך משנוכח שהוא אבוד, יצא החוצה וניסה לפרוץ את השרשרת. בנסיון זה נורה ונהרג במקום.

פעולות אלו וכן רבות אחרות השאירו רישומן לא רק על הכנופיות אלא גם על השלטונות, אשר החליטו, כנראה, לפרוק נשקנו מאתנו.

באחד הימים הופיעה מחלקת חיילים של הצבא האדום ובראשם קצין, אשר תבע מאתנו למסור לו את מכונת היריה שלנו. הגדוד אליו השתייכה המחלקה — גדוד מתנדבים מקומיים — עומד לפני פעולה ואילו לרשותו רק 9 מכונות יריה במקום ה־10 שבתקן ולכן אנו חייבים למסור לו את המכונה שברשותנו. ענינו לו שאת הנשק קבלנו מהשלטון המרכזי ולנו חסרות להשלמת התקן עוד 9 מכונות־יריה ולכן הוא לא יקבל את המכונה היחידה

שיש לנו. משהתעקש ולא עזב אותנו פנינו להרקוב ומשם נתקבל אישור להתנהגותנו. רק אז חזר לגדודו.

בהיותנו כבר בארץ גודע לנו, כי ב־1 במאי 1922 פורקה ההגנה בצורה מדהימה: הודיעו לקבוצת ההגנה העצמית שתשתתף במצעד חמוש של הצבא האדום באחד במאי בעיר. בבוקר החג, כאשר עסקה בתרגול משותף לקראת המצעד ובצעה תרגיל „לאחור פנה“, מצאה עצמה אל מול רוביה המכודנים של פלוגת חיילים סינים, אשר צייתה למסור את הנשק. ביום־כפור 1921 עזבנו — 3 אחים ואחות אחת — את גבולות רוסיה בדרכנו לארץ. במשך השנים — עד קום מדינת־ישראל — היינו פעילים בשורות ההגנה. אכן, היה קשר אמין בין ההגנה העצמית לבין ההגנה, אשר למדה לא מעט מנסיון הארגון בגולה, הגם שההבדל בין שני אלה היה גדול וגורלי כהבדל בין גולה ומולדת.

דוד בנארי

ארבעים ושלוש שנים

בחנוכה תשכ״ד מלאו 43 שנים מאז עליתי ארצה בשנת תרפ״א (1920). הגענו לחוף יפו — קבוצה של 13 חלוצים. לאור התאריך הזה יש רצון לעשות סיכום־מה של השנים האלה. באותו שבוע נוסדה ההסתדרות. מעט מאוד ידעתי אז על העניין הזה שהיה בעל חשיבות היסטורית גדולה. יותר מזה ידעתי על גדוד העבודה ע״ש יוסף טרומפלדור, שנוסד אז. לבית־העולים בתל־אביב הגיע אלינו, העולים החדשים, יהודה קופלביץ' (אלמוג), שסיפר לנו על הגדוד. הוא אמר: „אנחנו לא שואלים אף אחד למה בא אלינו? אחד בא, כי אצלנו אפשר לחיות בחוסר דאגה לפרנסה, השני נמשך לגדוד בגלל שתמיד שמח אצלנו. כל אחד שבא לגדוד־העבודה מתקבל ברצון טוב.“

ההליכה לגדוד העבודה קסמה לי מאוד. אבל באותו היום בא אל בית־העולים צבי ליברמן (היום חבר נהלל), אז מנהל לשכת העבודה, ואמר: „בבית הספר במקוה־ישראל עובדים בכל העבודות רק ערבים. אנחנו רוצים לכבוש את העבודה בשביל חלוצות יהודיות. צריך למצוא צעירות שתלכנה למקום הזה לכבוש את העבודה“. התרוצצו אז בלבי שתי שאיפות: ללכת לגדוד העבודה, במקום שהתלכדו הרבה חלוצים, אשר הכרתים מההכשרה בחו״ל; או לצאת לכיבוש עבודה עברית במקוה ישראל. צריך היה להחליט לאן.

בינתיים צצה הצעה שלישית. באו לבית־העולים חברים וקראו לי לבוא מיד למרכז החקלאי. רעד תקף אותי: „אני, למרכז החקלאי?“ חברי ראו אותי במבוכתי והתנדבו ללוותני למרכז החקלאי. ביראת קודש נכנסתי עם מלווי לבית קטן, שעמד אז על חולות תל־אביב ושרר בו שקט (להבדיל מהיום). נכנסנו. קיבלו אותנו החברים קולר ז״ל והרצפלד בפשטות וידידות. הרצפלד הסביר לי את סיבת ההזמנה. בין רשימת החלוצים שהגיעו בשבוע האחרון, ראה את שם משפחתי. מכיוון שלמד בישיבה בעירייה הקרובה לעירתי, שמע את שם המשפחה והתעניין לדעת מי זאת הבאה ממשפחה זו. אחרי שסיפרתי לו על העירייה והישיבה, שאל אותי, אם אני רוצה להתקבל, בהמלצתו, לקבוצה חקלאית, או היו רק הקבוצות החקלאיות הראשונות: דגניה, כנרת ומרחביה. עניתי לו, שאני מעריכה מאד את התעניינותו בי, אבל צונית ללכת לעבוד יחד עם יתר החלוצים בכבישים. בגלל זה בדעתי להצטרף לגדוד העבודה. נפרדנו ובאותו השבוע הלכתי עם עוד שבע חלוצות לעבודה במקוה־ישראל. אותו

היום פיתרו את הערבים מעבודתם והתחלנו לעבוד בנקיון בפנימיה ובבישול במטבח. אז טרם ידענו את חלוקת העבודה לפי משמרות. עבדנו במשמרת אחת משעה 4 בבוקר עד 9 בערב. במקווה עבדנו עד 1 במאי 1921. בזמן זה ביקרו אותנו כמה פעמים חברי הגדוד וסיפרו „ניסים ונפלאות“ בעיקר על ריקודי הורה סוערים לילה לילה — בגדוד. ב־1 במאי נפרדתי מחברותי לעבודה והלכתי לתל־אביב במחשבה להגיע משם לגדוד, אשר אחת מפלוגותיו חנתה בראש־העין, בנו שם מסילת־ברזל מראס־אל־עין לפתח־תקוה.

באתי לתל־אביב והשתתפתי בתהלוכת 1 במאי, אשר התקיימה בפעם הראשונה בארץ. השתתפו בתהלוכה פועלים מכל הסביבה וגם חברי הגדוד. בשבילי היתה זאת הפגנה רבת רושם וחוויה עמוקה. בסוף ההפגנה נודע לנו, שהערבים התחילו לפרוע פרעות ביפו ומתקרבים לתל־אביב. הבחורים תפסו מקלות ומוטות ברזל מכל הבא ליד ורצו ליפו לעזרה. הבחורות התאספו בבית־העולים וחיכו. אחרי כמה שעות התחילו להביא פצועים לאחד הצריפים שבבית־העולים. בפצועים התחילה לטפל האחות שרה לישנסקי ז"ל. את ההרוגים, ביניהם גם את י.ח. ברנר, הביאו לגימנסיה הרצליה והשכיבו אותם בשורה ארוכה בפרוודור ארוך ואפל.

מאיתנו, הצעירות, ביקשו עזרה לכביסה בבית־חולים. כשבאנו לבית־החולים, הראו לנו „הר“ של לבנים ספוגי דם ואמרו לנו שיש לנקותם, כדי שיהיה מה להחליף לפצועים. זה היה חלום בלהות, כי בפעם הראשונה בחיי ראיתי דם כה רב. עם גמר העבודה הזאת רציתי להמשיך בדרכי לגדוד. אמרו לי שהדרך בסכנה ומלאת כנופיות ערביות, וכדאי לחכות שבוע, שבועיים בבית־העולים עד יעבור זעם.

הלכתי ללשכת העבודה לחפש בינתיים איון שהיא עבודה. הציעו לי לקבל חמור עם שני סלים, לרכב לשפת הים, למלא את הסלים חול ולחזור איתם לשדרות רוטשילד, שם צריך להריק את החול. קיבלתי את העבודה בהתלהבות. היינו שם שתי בחורות ועבדנו כך שבוע ימים. ברחוב היו מסתכלים בהתלהבות. עלינו יהודים ואנגלים כאחד. עבורנו היתה זאת הפגנת חלוציות. אחרי שבוע הודיעו מהגדוד, שהדרך שקטה ואפשר כבר ללכת לפתח־תקוה. הלכתי ברגל. כמה חברים העבירו את הפצי גם כן תוך הליכה ברגל לראש־העין. כך הגעתי לגדוד. בגדוד התחיל „גן העדן“: עבודה של 12 שעות במטבח או במכבסה ובלילות ריקודים מסביב למדורה עד כלות הנשמה. כך עברה חצי שנה עד שהתחילו לדבר על כיבוש העמק (יזרעאל). שבוע לפני ראש השנה 1921 עלינו מפלוגת ראס־אל־עין ומגדל לעין חרוד.

בגדוד העבודה היו הרבה אורות, אבל גם אכזבות לא מעטות. תקופת הוויכוחים הקשים בין „משקיסטים“ ו„גדודניקים“ נסתיימה בפילוג עין־חרוד והקמת תל־יוסף. לאחר מכן התלקח וויכוח פוליטי בין אנשי הימין והשמאל, אשר נגמר בירידת 140 חברים לברית־המועצות. דבר שגרם לפירוק הגדוד (שנים 1927—1928). שבעת אכזבות וגדודים הגעתי ליגור ב־1936.

צ פ ו ר ה ש ט ו צ י ן

לא התאוננו

בעיירה פישצ'נה אשר בפודוליה היו 400 משפחות יהודיות בין אלפיים נוצרים. היהודים התפרנסו ממסחר וממלאכה. התחנכנו בבית ספר רוסי והחברות והחברים שלנו היו בעיקר מעם הארץ. מי שרצה לתת חינוך עברי לילדיו לא היתה לו ברירה אלא להחזיק מורה פרטי. לא היינו קרובים לציונות, היא היתה מחוץ לתחום התענינותנו. באה המהפכה ולאחריה פרעות דמים. אצלנו בעיירה השתולל ההטמן זבולוטני וקלגסיו. היו קרבנות. ממשפחתי נפצעו קשה שלושה אנשים. היו גם הרוגים בעיירה וגם בדרכים. ההתנפלויות נמשכו שנה וחצי.

התחלנו לראות הרבה דברים אחרת. באותה שנה (1920) עלו ארבעה אנשים מעיירתנו ארצה באגיה המפורסמת „רוסלך“. החלטתי גם אני לעלות ארצה ויצאתי לבסרביה, לעיירה הקרובה לגבול הרומני. שנה וחצי שהיתי בעיירה זאת ושלוש פעמים נסיתי לעבור את הגבול והחזירו אותי. רק בפעם הרביעית הצלחתי. עברתי את הגבול ללא תקלה והגעתי לקישינוב משם העבירוני אנשי החלוצי לגליץ. לאחר שהייה של תשעה חדשים בעיר זו הפלגתי באמצע שנת 1923 ארצה. נסענו כרגיל באותם הימים, באגייית בקר והגטיצה ארכה שבועיים.

עבודתי הראשונה בארץ, לאחר מנוחה של כמה שבועות, היתה במשק בית אצל מחלק חלב חיפאי, שביתו היה הראשון ברחוב החלוצי ובסביבה. משם עברתי, לפי המלצת לשכת העבודה, לקבוצה הארגונינית בתל-עדישים, טרם שנוסד המושב. היו שם חיילי הגדוד, רובם מארגונינה ועל שמם נקראה הקבוצה. החיים בקבוצה זאת לא היו לפי רוחי ולאחר עשרה חדשים הצטרפתי לפלוגת עין-חרוד בפתח-תקוה, משם עלינו באחד במאי 1925 לגבעת השלושה. כעבור שנתיים נשלחתי ע"י הקיבוץ לבית הספר החקלאי של חנה מיזל בנהלל, שם התמחיתי בעיקר במקצוע הרפתנות. בגבעת השלושה עוד לא היה משק חקלאי ואני נמשכתי לחקלאות. בחרתי על כן ביגור, איתה היו לי קשרים בהיותי בנהלל. הגעתי למשק בשנת 1929. הוא נראה בעיני מבוסס יחסית עם רפת מסודרת.

העבודה ברפת בזמנים ההם היתה קשה בעיקר מפני החלוקה הלא נוחה של שעות החליבה, שנמשכו כל היממה. שלוש חליבות: לפני הצהריים, לפנות ערב וחליבת לילה. נחים ושוב לעבודה. בכלל היה אז הרפתן קשור לרפת גם לא בשעות העבודה. פרה שהמליטה או חלתה — הרפתן צריך היה להיות על ידה ואין זה חשוב אם רק לא מזמן גמר את החליבה ולא הספיק עוד לנוח. עבדו גם בשבתות, שהרי מקובל היה שאסור להחליף ידיים בחליבת הפרות, שלמה גלובמן ז"ל שעבד אז ברפת התנגד בכלל לשבתות. איכר — היה טוען — צריך לעבוד כל השבוע. וכאשר הוחלט בכל זאת בחיוב בקשר למנוחת שבת הוא קיבל את הדין ולא עבד אותו יום בחליבה, אבל עשה כל מיני עבודות צדדיות שלא התפנו בימי חול לעשותן. הוא עבד אולי יותר מכולם, אבל אם היה קונצרט בחיפה לא ויתר עליו והלך ברגל. קרה לא פעם שאחרנו לשבת באסיפה, בנשף או שחזרנו מאוחר מאיזו הופעה בחיפה — החלפנו בגדים והלכנו לחלוב. פעם חזרנו מקונצרט בחיפה ומצאנו עגלה שנוולדה בזמן היעדרנו וקראנו לה: „סימפוגיה“.

קטוביץ ז"ל היה גם אז האיש המרכזי ברפת. מסור ונאמן, דורש מאחרים ועוד יותר מעצמו. כבר אז היה שקוע בראשו ורובו בחישובי יחידות המזון לפרות, לפי סוגן וטיבן וכמובן בספר היוחסין של העדר.

עבודתי ברפת השתרעה על פני תקופה של עשרים ושש שנים, תוך הפסקות של עבודת תורנות שונות כגון: סידור העבודה, שמירה, מטבח, משתלה ועוד. חמש־עשרה שנה גרתי בחדר קטן בצריף, כמובן עם עוד כמה חברות ורק אחרי חמש־עשרה שנות היותי ביגור ועשרים שנה בארץ נכנסתי לחדר בבנין. לא התאוננו, היה לנו טוב.

ר ב ק ה כ ה ן

בין גבולות

בעיירתנו זלוטופול, פלך קיוב, התקיימו תנועות נוער ציוניות שונות כגון: „פרחי ציון“, „התחיה“, „צעירי ציון“. עם פרוץ המהפכה, הופרעה הפעולה. התחילו חילופי משטרים ובעקבותיהם השתוללות כנופיות, גזירות והחרמות. פחד הפרעות ריחף כל הזמן באויר. רק יחידים — ואני בתוכם — התלכדנו יחד וחיפשנו דרך לעליה, לפרוץ בחירוף נפש את הגבול החסום שבין אוקראינה הסובייטית ובין פולניה. בשנת 1922 יצאתי עם קבוצת חברים קטנה לדרך. נסענו ברכבת אל עבר הגבול, ירדנו בתחנה שלפני האחרונה, בכדי להסוות את מגמת נסיעתנו ולא לעורר תשומת לב. אל העיירה הקרובה נסענו בעגלה ומשם התחלנו ללכת ברגל לגבול. יצאנו בלילה אפל וגשום. הגשם הרטיב אותנו עד לשד עצמותינו. בוססנו בבוץ תוך מאמץ לעבור את הגבול בזמן חילופי המשמרות, ואמנם הצלחנו לעבור מבלי שהמשמרות הרגישו בנו. המשכנו לצעוד באפילת הלילה על אדמת פולניה בכדי להגיע למקום מחסה לפני עלות השחר, לבל יגלונו אנשי משמר פולניים. לצערנו טעינו בשביל. הבוקר האיר — ואנחנו נתפסנו ע"י חיילים פולניים. חרדנו חרדה גדולה פן יחזירונו לרוסיה. כבעלי נסיון במצבים כאלה, אספנו מכל אשר היה לנו, התפרקנו מעדיים, שעונים, טבעות וכו' והגשנו את הכל „מנחה“ למפקד הכיתה. זה עזר ואנו המשכנו בדרכנו והגענו לרובנה, שם נכנסנו לביתו של איכר אחד, שהחביא אותנו בעליית־הגג עד הערב. כאשר החשיך, עברנו לבית החלוקי. חברי התנועה הביאו לנו בגדים להחליף, לבל יכירו את מקום מוצאנו. נשארנו בעיר כחודש ימים. כל זמן שהותנו שם היינו שרויים בפחד, שמא ניתפס ויחזירונו חלילה, כבלתי ליגליים, לרוסיה, שם היינו צפויים, כמובן, לעונש חמור מאוד.

סוף סוף הועברנו ע"י התנועה, ללבוב לבית החלוקי, שנמצא מחוץ לעיר. בבית זה היו מרוכזים הרבה חלוצים שעברו כמונו מרוסיה. בעזרת התנועה והמשרד הארצישראלי סודרנו בעבודות שונות וחינו שם חיי שיתוף. באותו זמן הוציאו שלטונות פולניה פקודה, שעל כל יוצאי רוסיה לעזוב במשך ימים ספורים את אדמת פולניה ולא — יחזרו לשם בכו. עסקני המשרד הארצישראלי בלבוב פנו לנשיא ההסתדרות הציונית העולמית נחום סוקולוב ז"ל בדרישה לנקוט אמצעים דחופים להצלה. ואמנם מיד נשלחו ללבוב 400 סרטיפיקטים עבור החלוצים, יוצאי רוסיה ואוקראינה.

הגענו לחיפה ביום 3 במאי 1923. סודרנו בבית העולים שהיה אז על חוף הים בלב העיר התחתית חיפה.

מקום עבודתי הראשון אחרי צאתי מבית העולים היה בקבוצת „הר־כנרת“. עבדה שם קבוצת חלוצים יוצאי שפיטובקה בהכשרת השטח לחקלאות. הצטרפתי לקבוצה. יצאנו למדוד את השטחים שנועדו להקמת מפעל רוטנברג במקום שפך הירמוק לירדן. היה זה שטח השייך

לאמירות הירדנית. בסוף יום העבודה התקרבה אלינו קבוצת פרישים ממשטרת ירדן, עצרה והובילה אותנו לנקודת משטרה סמוכה. נאסרנו ונחקרנו. מעצרנו עורר רעש גדול בארץ. בהשפעתם של השילטונות הבריטיים שוחררנו. לאחר התפרקות הקבוצה עברתי לחיפה ועבדתי בעבודות בניין בעיר ובסביבה.

באוגוסט 1927 היתה רעידת אדמה בארץ שגרמה למפולת ולהרס בהרבה יישובים. ובעיקר נפגעה שכם. נהרסו בה הרבה בתים וחומת מגן שהוקמה סביב מחנה בריטי. סולל-בונה וגם קבלנים פרטיים קיבלו את העבודה להקמת ההריסות. הייתי בתוך קבוצת הפועלים שיצאה לעבודה זו. עבדתי שם כשנה וחצי, חזרתי לחיפה והמשכתי בעבודות בניין עד שהגעתי לעבודה קבוצה ב"גנשר". בשנת 1950 הצטרפתי למשק יגור.

ברוך זסלבסקי

מגירוש ל"גירוש"

בצפון מערבה של אוקראינה, מוקפת נהרות ויערות, שוכנת לה העיירה „סוסניצה המרווחת — סביב לה מים ובתוכה קדחת" מעשרת אלפים תושביה כ-500 משפחות בלבד יהודים הם. עוסקים במסחר ובמלאכה ומטפחים ערכי חברה ותרבות יהודיים. קרנות וקופות לעזרה הדדית לכל שכבה ומעמד. בתי הכנסת השונים משמשים מקומות רכוז לפעולות חברה. בשנים שלפני מלחמת העולם הראשונה חודרת הקידמה לעיירה. מתארגנים חוגים לפעולה תרבותית והעתונות הציונית הסוציאליסטית, בעברית וברוסית, מופיעה בחוגים. כאלה החיים בעיירה עד בוא המהפכה. תנועת צ. ס. צעירי-ציון פיתחה פעולה ענפה, אם כי אסורה היתה התנועה ובלתי ליגלית. הייתה במחתרת ומעשיה בסתר גם עם חילוף המשטרים. אסורים היינו בימי הצאר כסוציאליסטים ובימי השלטון הסובייטי כציונים.

בשנת 1922—1923 נוסדו בסוסניצה סניפי החלוץ וצ. ס. יוגנט-פארבאנד (ברית הנוער צ. ס.), אליהם הצטרפתי גם אני. חוגים אלה הקיפו את רוב הנוער היהודי בעיירה, פרט לאנשי יבסקציה, שסברו כי אין קיום ליהודים כעם ועליהם להתבולל, וכן צעירים אשר פחדו השלטון מנעם מלהצטרף אלינו. עיקרם של אלה מבין בני בעלי-בתים שלפני המהפכה.

ב-4 במאי 1924 יצאתי להכשרה בילטה. היה שם משק חקלאי של „החלוץ" ע"ש י. טרומפלדור וקראו לו „כרם יוסף — תל-חי" (עד שנת 1927 היה החלוץ ליגלי ברוסיה). „כרם יוסף" היה פלג של קיבוץ ההכשרה „תל-חי" הגדול שבקרים. גרנו בבית בן קומותיים שעמד באמצע השטח של 1200 דונם: כרם, מקשה ומטע טבק. האחוזה היתה שייכת לפני המהפכה לאציל רוסי ועתה החכירה אותה העיירה להחלוץ לשם הקמת מקום הכשרה לעבודה חקלאית וחיי קולקטיב. פעולת ההכשרה במקום תחילתה בשנת 1923 והיא נפסקה בשנת 1925, עם חיסול קבוצת ההכשרה בילטה, עברו רוב החברים ל„תל-חי" הגדול, אני ועוד חבר עברנו לאודיסה. כאן, בסביבה זרה ועוינת היה עלינו למצוא דרכנו ועבודתנו. באמצעות הנוער המאורגן בצ. ס. קשרנו קשרים עם הישוב היהודי ופיתחנו פעולה ענפה בשטח הסברה ואירגון להכשרה ועליה. כאן, שכם אחד עם הותיקים, שהכשרתם נמשכה כבר למעלה מ-4—5 שנים, ניהלנו את הפעולה הציונית אל מול ההסתה הפרועה של היבסקציה.

בהיותי בחופשה בבית, אירגנה היבסקציה אסיפת-עם להשמצת החלוץ והתנועה הציונית. כנהוג בימים ההם ניתנה לי רשות הדיבור, והגבתי בחריפות על חסלנות היבסקציה. בעיקבות תגובה זו — בכדי לא להאסר — הייתי מוכרח להסתלק מהמקום. באותו זמן אושרתי כחבר במפלגה צ. ס. ונקבעתי כציר לוועידתה.

מועידת המפלגה חזרתי לאודיסה לפעולת אירגון. נדדתי ממקום למקום ע"פ רוב ברגל. באתי לבין "עמד" במישורי אוקראינה ובסרביה ומצאתי לב קשוב לדבר הציונות והחלוץ. באחד הימים נפגשתי עם חצקביץ ז"ל (חבר גבעת השלושה, אשר גם הוא נהרג ברפת, בדומה לחברנו קטוביץ ז"ל). הוא עסק באותה הפעולה והחלטנו לעשות דרכנו יחד. שכרנו עגלה עד פוקוטילובו — אחת העיירות בדרכנו — שם היה עלינו לעבור לעגלה אחרת. בהגיענו לשם, נשארתי באכסניה לחכות לחצקביץ שיצא לשכור עגלה אחרת. עד מהרה חזר ופניו קורנים, הוא השיג עגלה ותוך דקות מספר היא צריכה להגיע ולאסוף אותנו. לפני שהספקנו לארוז חבילותינו הופתענו ע"י ענק כבד-בשר, קצין המשטרה, שדרש מאתנו להזדהות. בזה תמה תקופה קצרה אמנם, אולם פעלתנית מאד. הובלנו למאסר.

בבית-הסוהר הוברר לנו שנפלנו בפח עקב פעולתו של מלשין שחדר לשורות "המכבי" בעיירה זו. הוא שמסר למשטרה על תועמלן "המכבי" שצריך להגיע, וכשבא חצקביץ ז"ל לחפש עגלה התחקו אחריו והגיעו לאכסניה ואסרו אותנו. הקצין רצה לשלוח אותנו ברגל לעיר המחוז, אלא שסרבנו ללכת ולאחר איום מפורש מפי חצקביץ שהוא יתלונן בג.פ.או. במוסקוה על התנהגות בלתי-הוגנת כלפי אסירים פוליטיים — נמצאה עגלה מרופדת בחציר ונשלחנו למחוז. כאן, בחקירות הג.פ.או. הוברר להם שנוסף לחטאי ציונות שלי עוד נוספו עלי חטאי אהותי גליה, שהיתה כבר בגירוש באי, בים הלבן, ספגתי מנתי הכפולה, אולם החוקתי מעמד. לאחר חקירות מרובות גורשנו לאשחבד שעל הגבול הפרסי. שם פגשנו בקבוצת מגורשים, רובם מהתנועה הציונית.

גם בגירוש לא פסקנו מפעולת אירגון התנועה. אירגנו חוג דרמטי, אשר קצר הצלחות מרובות בהצגותיו. התודענו לאוכלוסיה היהודית במקום והיה לנו טוב. מכאן הועברנו לקרסנובודסק שעל גדות הים הכספי, שם סבלנו חרפת רעב. פשוט לא קיבלנו עבודה והיינו רעבים. התקיימנו על שינה, משחק האישקוקי ועל אויר הים. זכורני שפעם בטיילנו ברחוב וקיבותינו הומות מעוצם רעב, מצאנו מטבע בן 20 קופיקות, בו קנינו ככר ומחצית הככר לחם.

4 חדשים שהיתי על שפת הים הכספי, כשנתקבלה הוראה להחזירנו לאשחבד, להכנת התעודות לגירוש המיוחל — ל"גירושנו" מברית-המועצות. תוך חדשיים ימים הותקנו הנגירות ונשלחנו דרך בקו לאודיסה. הפעם זה היה הנמל ממנו הפלגנו ארצה.

בארץ, לאחר שהיה של 10 ימים בבית העולים, הצטרפתי לקבוצת "מעין" שבנס-ציונה, אשר השתייכה לקיבוץ המאוחד. בפברואר 1928 הועברנו — קבוצה של 8 אנשים — מנס-ציונה לעין-טבעון, לתפקידי עזרה לעין-חרוד, שעמדה אז בויכוח הגדול עם קבוצת המשקיסטים ובסימן עזיבתם של חברים שהלכו לכפר-ויתקין.

לאחר 3 שנים בעין טבעון עברנו לתל-יוסף לחינוך קבוצת הקיבוץ המאוחד במקום. לאחר שלא אושרנו כחברים במקום (קראו לנו: חיילי טבנקין), עברנו באוגוסט 1932 למשק יגור.

חסד מרצחים

גולדתי וגדלתי בבורנוביצה שבפלך פודול. למדתי בגימנסיה רוטית. היה זה שנים מספר לאחר מהפכת אוקטובר. במשך זמן ממושך היתה הארץ זירה לחילופי שלטונות בזה אחר זה, ובאותה תקופה היתה על העליונה ידם של כוחות אפלים, של כנופיות מרצחים למיניהן. היישוב היהודי היה נתון להשתוללות המרצחים, שהיו עורכים שחיתות אימות ביהודים, והיו ערים ועיירות אשר נפש חיה יהודית לא נותרה בהן מחמת הפורעים. על עיירתי עברו כל האימים של התקופה ההיא.

יום אחד — היה זה בימים, שהתכוננתי לבחינות-הגמר בגימנסיה — פרצה לפתע כנופיה לתוך העיירה. כרוח-סערה חלפה ברחובות וכשהיא גישאת מול בית הורי, הכרתי לפתע בין הפורעים נער אוקראיני, תלמיד הגימנסיה ובן-הכיתה שלי. אף הוא הבחין בי וקרא לעומתי:

— לך, אין מה לפחד — כך לא יגעו לרעה!...

באותו רגע חשתי בכל ישותי, כי בחסד מרצחים אינני רוצה. מיד לאחר המקרה נרשמתי כחברה ב"החלוץ". כמו כן, הצטרפתי ב-1924 למפלגת צ"ס. הסניף במקום לא היה גדול במניין, כי החברים הראשונים עלו עוד קודם לכן כחלוצים ארצה, אך היה זה סניף פעיל מאוד. בשנת 1925 נבחרתי כציר לוועידה המחוזית הראשונה של צ"ס בוויניצה. בשובי מן הוועידה נאסרתי וישבתי במאסר כששה שבועות. בינתיים, אחותי, שעלתה עם הקבוצה הראשונה והיתה חברה בדגניה א', שלחה לי סרטיפיקט, וכה עליתי והגעתי ארצה ביום אחרון של פסח תרפ"ו (1926). כשנתיים הייתי במשק הפועלות של חנה צ'יז'יק בצפון תל-אביב. ליגור הגעתי בקיץ 1928.

שׁוֹשְׁנָה וְקֶסֶלֶר

פרידה קשה

מתקופת האימים של מלחמת האזרחים וחילופי השלטונות, אשר בעקבותיהם הציפו נחשולי דמים את רוב ישובי היהודים באוקראינה — לא נשארו לי הרבה זכרונות. באשר לעירנו, זכורים לי כמה מקרי רצח של יהודים ע"י הפולנים בזמן נסיגתם מהעיר. את אחי הגדול אשר נפל מכדורי מרצחים, בדרך למקום עבודתו, כמורה בכפר הסמוך — לא אשכח לעולם.

באותן השנים חיו בז'יטומיר, עיר הולדתי כ-100.000 תושבים, מהם כ-40% יהודים. מרביתם עסקו במסחר ומיעוטם במלאכה. את השכלתי קיבלתי בגימנסיה, ובעודני מתעתזת להמשיך בלמודים פעלו כבר גורמים בלתי-צפויים, אשר שיבשו את כל התוכניות. שני אחי ושלוש אחיותי היו כבר אז בשורות המפלגה השלטת, אשר איפשרה להם השתלמות בבית-ספר גבוה, ועשית קריירה מקצועית. הם אף ניסו להשפיע עלי ללכת בעקבותיהם ולהצטרף לקומסומול, אך כל מאמציהם עלו בתוהו. ברחוב היהודי פעלו אז, במחתרת, הזרמים השמאליים של התנועה הציונית כגון: צ.ס.ו.; צ.ס.ו.פ.; החלוץ; השוה"צ וכו'. אני העדפתי להצטרף לצ.ס.ו.פ. (ברית הנוער הציוני-סוציאליסטי).

באחד הימים, לפני עלות השחר, התעוררנו, כל המשפחה, לקול דפיקות חזקות. כאשר פתחנו את הדלת, ראיתי שהבית מוקף ע"י כוחות של "גפא"ו". לאחר כמה רגעים נראתה דירתנו כמו אחרי פרעות. כל חפצי, ספרי ומחברתי היו פזורים על הרצפה, ואומנם אנשי "גפא"ו" מצאו חבילה של ספרות בלתי-ליגלית, אשר רק אתמול הועברה לחדרי ממרכז התנועה ע"י חברתי מהסניף. כאשר סרבתי לגלות את מקור החומר, נאסרתי, נלקחתי למרתף ה"גפא"ו" ונדחפתי לתא יחיד, אפלה שררה מבפנים ורק הודות לאור קלוש, שחדר דרך האשנב היחיד, הבחנתי במצע המחובר לקיר. כאשר נסגרה הדלת מאחורי היו העכברים היחידים, אשר פצחו בשריקות ובציוצים לכבוד האורחת החדשה. בניגוד לכל חוקי הנימוס פרצה מגרוני צעקה מהרידה. העכברים נבהלו ונמלטו לתוך קינם. שכבתי בלי הכרה. אחרי שהתעוררתי הוצאתי לחקירה וכאשר לא הצליחו להוציא ממני דבר החזירוני לתא. באין אפשרות של קריאה בספר או בעתון וללא מגע עם החוץ, פרט לטיול קצר בחצר פעם ביום, ללא אפשרות של מגע עם ההורים וקבלת חבילות מהחוץ — התרוצצתי כל היום הלוך וחוזר לארכו של התא או שהייתי מציצה דרך האשנב הפונה לרחוב ורואה דרכה רגליים של העוברים ושבים. במשך הלילות הבאים היו לוקחים אותי לחקירה באמצע הלילה — כל פעם בשעה אחרת. החוקר השתמש בכל מיני תחבולות בכדי לפתוח את פי. הוא טען שאין כל תועלת בהכחשות, הואיל ויתר חברי, העצורים בתאים הסמוכים, כבר גילו הכל. מדבריו הסקתי שבאותו לילה נאסרו הרבה חברים המשתייכים לזרמים השונים של התנועה הציונית. כמו כן הציעו לי שיחרור ואפשרות של המשכת הלימודים, תמורת חתימה על הצהרה שאני מסתלקת מהרעיון הציוני. לאחר שכל זה לא עלה בידי החוקר והחזרתי לתאי, בו ביליתי 3 חודשים.

כעבור זמן מה קיבלתי הודעה שנדונתי לשלוש שנות גלות. ועד שתתארגן השיירה אני עוברת לבית הסוהר העירוני.

בבית הסוהר שמחתי לפגוש עוד 5 חברות מהסניף, מהן נודעו לי יותר פרטים על המצוד הגדול בעיר. הרגשתי הוטבה בהרבה. הותרו כבר ביקורי משפחות וקבלת חבילות מזון. מאותו הרגע שנקבע שאני קונטר-רבולוציונית (אנטי-מהפכנית) ללא תקנה, הניחו לי — אין יותר צורך בחקירות. אולם גם כאן התנאים לא היו אידיאליים, גם כאן סבלנו מקור וטחב. בלילות נאבקנו עם העכברים. האוכל היה מזוהם והגרוע מכל — היותנו בכפיפה אחת עם פלילים. גרנו 40 נשים בתא לא גדול, עם פושעות מהעולם התחתון, אשר התעללו בנו בלי הרף. דרשנו זכויות של אסירים פוליטיים. ביקשנו הפרדה וכאשר דרישתנו לא התמלאה הכרזנו שביתת-רעב. 3 ימים לא בא אוכל אל פינו. מחאגו, השתוללנו, עד שהגענו לאפיסת כוחות ואמנם, התשובה לא איחרה לבוא, אחדות מאתנו נגררו לצינוק והטיולים הופסקו למשך 3 ימים, ואפילו אם הבטיחו לנו הקלות מסוימות לא יצא מזה שום דבר, כי לאחר הפסקת השביתה, אנשי השלטון לא עמדו בדיבורם.

כעבור 6 חודשים, בחצות הלילה, נפתחו שערי הכלא, הוצאנו החוצה. כאן איפשרו לנו להיפרד מהמשפחות, אשר קיבלו הודעה מוקדמת על יציאתנו מהמקום. הפרידה היתה מזעזעת. בקומה זקופה צעדנו אל התחנה מבלי לדעת את הצפוי לנו. הרכבת זזה ומרחוק עודני שומעת את התייפחות האמהות וקולות הבכי של אחים ואחיות, אשר דהדו באזני במשך כל דרכנו הארוכה. את האסירים מובילים ב"אָטאַפּ". כל משמר מביא את אסיריו למקום הקבוע מראש ומשאירים בכלא המקומי. שם מחכים חודש ולפעמים יותר, עד שמופיע המשמר המחליף. ככה נדדנו מכלא לכלא. 6 חדשים ארך המסע עד שהגענו לשוב קטן

בשם "קזיל-ארדא". כאן לא יושבים מאחורי סורג, מותר לנוע ומקבלים 6 רובלים לקיומ, המספיקים בקושי לשכר דירה. חובה עליך להתייצב בפגי הגפאו" אחת לשבוע. לא היינו חופשיים לקבל עבודה כרצוננו, פרט לעבודות קשות ומפרכות. עבודתי בהעלאת לבנים לקומה השלישית ולא פעם נשלחתי לנקות שלג מפסי-הרכבת ומהרחובות וכל זה במנה של 400 גרם לחם קלוקל.

רק חצי-שנה היינו ב"קזיל-ארדא". טרם הספקנו להתאקלם במקום וכבר נאלצנו שוב לקחת את מקל הנדודים ביד.

אורלסק, תחנתנו האחרונה באטאפ, נמצאת במערב קזסטן ומונה כששים אלף תושבים, מהם אחוז טקן יהודים. גם כאן לא שפר חלקנו. אותם התנאים ואותן הצרות. הודות לעזרה הדידת ויחסי אחוה וריעות ששררו בינינו, הוקל מעלינו הסבל ובמשך הימים עלה בידינו ליצור דפוסי חברה. הצלחנו לגבש אורח-חיים תרבותי. בערבים היינו מתכנסים באחד מחדרי הגולים לשמוע הרצאות במדעי החברה או בנושאים אחרים. את פרוטותינו האחרונות הוצאנו לקונצרט או להצגה טובה. את שעותינו הפנויות ניצלנו לשם לימודים בשיטה האכסטרנית. חתרנו להשיג את אשר הפסדנו, כל אחד לפי מידת יכולתו. הודות לזה החיים נעשו מענינים יותר.

תמו שלוש השנים של פסק-הדין ועתה הוטל עלי לבלות עוד שנתיים גלות בתנאי מינוס — פירוש הדבר — בתנאים נוחים יותר. מותר לי לנוע במעגל רחב יותר ולבחור לי מקום מושב אחר, רק באיזורים המסומנים בתקן. בשאר הדברים היו כמעט אותן המיגבלות. הייתי נתקלת גם לאחר מכן בהפרעות מצד ה"גפאו" בקבלת עבודה והמשכתי להיות נתונה לעיניהם הפקוחות של ה"גפאו", אשר עקבו אחרי כל צעד שלנו. גם כעת הייתי צפויה למאסר ולגירוש מחדש לפי ראות עיניהם.

לאחר שגמרתי את שנות המינוס, קודם בוורוניז' ואחרי כן בספרטיב, מקום בו התרפאתי לאחר שחליתי כתוצאה מחוסר תזונה, התבשרתי שקיבלתי "רשות חליפין" לארץ-ישראל.

קשתה עלי הפרידה מחברי אשר יחד עשינו כברת דרך ארוכה, כי במשך חמש השנים נוצר בינינו קשר הדוק. נפרדנו בדמעות בעיניים, כאשר העלינו את זכר החברים שלא עמדו להם כוחותיהם לעבור את נתיב היסורים והוציאו את נשמתם בערבות קזסטן וסיביר.

ביקשתי מאת השלטונות המרכזיים במוסקבה, להרשות לי להיפרד מההורים לפני יציאתי ונעניתי בשלילה. החלטתי להסתכן ויצאתי בדרך ארוכה הביתה — לז'יטומיר. בליל שבת, בחשכת הלילה הגעתי. אני מתקרבת לבית, פותחת לאט את הדלת... גרות השבת דועכים. חושך ואפלה בחדר ודומיה מסביב. הכל ישן. אבא גונח מתוך שינה, אולי הוא חולם על בתו, אשר זה חמש שנים נודדת במרחקים. ואני — אושרי מהול בתוגה. מי יודע אם זו לא הפעם האחרונה? האם אזכה שנית לראות את יקירי? אני מתקרבת בצעדים חרישיים אל מיטת אבי, רגע עמד לבי מדפוק, כעבור זמן מה והנה אני מתפחת בזרועות אבי. אחים ואחיות מתרפקים עלי בבכי ובשמחה.

שלושה ימים בילינו יחד. חרדנו לכל דפיקה בדלת, ולאחר מכן השכם בבוקר יצאתי לאודיסה, לאוניה המפליגה לארץ-ישראל. הגעתי ארצה ביולי 1931. מבית העולים בתל-אביב נשלחתי לפלוגת חיפה-יגור.

רחל פלדמן

צעדת שלושת הימים

בקלינובקה, עיירה קטנה בפודוליה, היתה התנועה הציונית לורמיה השונים מפותחת מאד. בעודי בגיל צעיר הייתי פעילה בתנועת פרחי-ציון, אחר כך עברתי לתנועת צ.ס. נאסרתי פעמים מספר ע"י הבולשת הרוסית, ובהיותי למטה מגיל עונשין היו משחררים אותי. בפעם האחרונה נאסרתי בשנת 1923. השלטונות קיבלו ידיעה על הכנות לועידת החלוץ במוסקבה וערכו גל של מאסרים בעיירות אוקראינה ובילורוסיה. יחד אתי נאסרו בעיירה שלי כמאה נערים ונערות, הוליכונו ברגל לויניצה הסמוכה. הצעדה הזאת נמשכה כשלושה ימים. שם נכלאנו בבית הכלא המחוזי יחד עם אסירים מדיניים ופוליטיים מכל הסוגים. היו ביניהם כאלה שנדונו להוצאה להורג. זמן מה נמצאנו במחיצתו של אטמן מפורסם, אחד מסגניו של פטלורה — האטמן חמרה. לרגל מצב בריאות לקוי ביותר הרשו לשנינו לטייל שעה מסוימת ביום, שלא בזמן הטיול הכללי של האסירים. התנהלו בינינו שיחות על נושאים ספרותיים ועוד לא ידעתי אז עם מי יש לי "הכבוד" לשוחח. רק כשהוצא גור דינו למות — נודע לי מי היה שותפי לטיולים.

זכורתי, פעם לקיתי בפורונקולים על היד שהתנפחה והסבה לי כאבים איזמים. אתי ישבה אסירה, אשה אינטליגנטית ובינינו נקשרו קישרי ריעות. בקשתיה לפתוח לי את הפצעים והיא חששה. לבסוף פתחו לי עובדי בית-הסוהר את הפצעים ובאמת הורע מצבי ונגרמה לי הרעלה. העבירוני לבית החולים. בעוברי ברחובות העיר בלזית שוטרים התחילו להתקהל סביבי הרבה יהודים. אנשי המשמר פתחו באש והבריחו את הקהל המודאג.

בזמן שיבתי במאסר נודע שלאסירים רבים שעמדו ליגרש לסיביריה, מחליפים את הגירוש בהגירה לארץ ישראל. קרובי התחילו לטפל בדבר ובגלל כך צורפתי לרשימת המהגרים מרוסיה. ב-3 לינואר 1925 יצאתי מאודיסה והגעתי ליפו ב-12 לפברואר. הורדנו מהאניה בסירות הערביות והסיעונו ישר לקרנטין של ממשלת פלשתינה א"י. בשנים הראשונות להיותי בארץ עבדתי במקומות שונים. לפני היתה מטרה לחסוך כסף ולעזור לעלייתם של ההורים.

בשנת 1927 הצטרפתי לקיבוץ עין-חרוד ונשלחתי לפלוגת "עין טבעון" (כפר יחזקאל) משם עברנו לתל-יוסף ובשנת 1932 הגעתי למשקי-יגור.

א ס ת ר פ ר י ד מ ן - ל ו י ת ן

התגשמות הציונות היא על תנאי: אם לא ימצאו בנו חלוצים — ואבדנו.
י. ת. ברנר

מאסר, כלא וגירוש

אחרי מהפכת פברואר 1917 התעוררו בני עיירתי, טריפולי, על גדות הדניפר לפעולה ציבורית. נפתח מועדון לנוער, בית ספר עברי, פעילות ציונית ערה ותוססת הקיפה את רוב תושבי העיירה. אך הימים הטובים חלפו חיש מהר. בעקבות מלחמת האזרחים התחלפו השלטונות. שילטון בא ושילטון הולך וחוזר חלילה, ובעיירה החיים ללא נשוא — רצח ופרעות. העיירה מתרוקנת מיושביה, אשר ברחו לעיר הגדולה — לקיוב. קשה לתאר את מצב הפליטים, אשר נמלטו בחוסר כל. פקדו אותם מגיפות, מחלות מדבקות, כאילו טרם מלאה סאת הצרות מימי מלחמת העולם הראשונה.

בקיוב פעלה התנועה הציונית-סוציאליסטית במחתרת, כי הרי בעיני השילטון הסוביטי זוהי תנועה ריאקציונית. נתארגנו חוגים שונים. הגיעו שליחים מן המרכז. נתפתחה פעילות ענפה בין הנוער ובין שכבות העמלים ובעקבותיה מאסרים רבים שלא הצליחו לשבור אותנו. בסוף 1924 עברתי לעיר תעשית הפלדה — לדניפרופטרובסק. גם כאן היתה התאוששות אמיתית אחרי המאסרים בעזרת שליחי התנועה, אשר לא פעם סיכנו את עצמם ועבדו בתנאי רעב וסיכון מתמיד. מצב זה נמשך קרוב לשנתיים, בליל-חורף אחד בשנת 1926, נאסרתי ובלוית שני אנשי בולשת צעדתי לקראת הלא-ידוע. שערי בית הסוהר נפתחו. התחיל פרק חדש בחיי.

התא צפוף, רוב האסירות פליליות וישנן כמה חברות מתנועתנו. הצפיפות איננה. למחרת הועברתי לכלא ג.פ.א. מתחילות חקירות מורטות עצבים, כמוכן רק בלילות. אחרי שביתת-רעב מסרו לי את גזר-הדין — גירוש לאסיה התיכונה. נפרדתי מאמא הטובה ומכל המשפחה ויצאתי לדרך, עם החניות הידועות בשורת בתי-הסוהר. במוסקבה נקראתי שוב לחקירה, אותו הדבר בצ'מקנט. שידולים ונסיון „להחזירני למוטב” תוך הבטחות קוסמות. כך הגעתי לטורקיסטן — לשלוש שנות גלות ראשונות. עד סוף השנה התלכדה החבורה של הגולים, אנשי התנועה, במסגרת של קומונה. שלוש פעמים בשבוע חייבים היינו להיפקד בג.פ.א. עבדנו בכל מיני עבודות, אבל מצבנו הכלכלי לא טוב ביותר, כי אנשי הג.פ.א. הפריעו לנו בכל. למרות זאת היינו חבורה עליזה ורועשת ונהנינו מאהדת התושבים המקומיים ובתוכם גם יהודי בוכרה. כמוכן שדברים אלה לא מצאו חן בעיני הבולשת ושוב חיפוש ופירוק הקבוצה ובעקבות זה פירוד בין זוגות נשואים שהרי תעודות זהו לא היו לנו ולא יכולנו להירשם במשרד הנישואין כדת וכדין. כעבור כמה חודשים שום נפגשנו והג.פ.א. הסכימה לבסוף לאשר את זהותנו.

בשנת 1929 עם תום שלוש שנות הגירוש הראשונות בחרנו, אני וזלודיה, באופה כמקום לשלוש שנות גרוש נוספות וכעבור שנה זכינו לסרטיפיקטים והורשינו לעלות ארצה. את שמחתנו אין לתאר.

בארץ היינו שלוש שנים בעיר והחלטנו להצטרף לפלוגת יגור. אבל בפלוגה לא היו מוסדות ילדים בכדי לקבל את שני ילדינו וגם המשק לא שש לקבל ילדים נוספים. רק אחרי משא-ומתן מיגע, בהתערבות מוסדות הקיבוץ המרכזיים, נתקבלנו בשנת 1933 לפלוגה.

שלוש שנות גירוש

עיר הולדתי הייסן, פלך וויניצה, עיירה בת 10.000 יהודים, התפרנסה בעיקר ממסחר ומלאכה. רוב רובו של הישוב שלח את הילדים ל"חדר", היו גם בתי-ספר של "תרבות" וגם גימנסיה.

אחרי מלחמת האזרחים, רק ניפתח איזה סדק, מתחילה ההגירה ורבים פניהם לאמריקה, כי להם קרובים שם וגם יותר קל לנדוד.

עד הופעת הכרוז של צ.ס. בשנת 1924, מורגשת ברחוב היהודי פעילות רבה, אבל אחרי המאסרים באותה שנה, הפעילות מתנהלת בתנאי מחתרת. משנת 1925 מתחיל הנוער שוב להתארגן, מגיעים שליחים מהמרכז, מתקיימות אסיפות. בין היתר שלחנו חברה מסניפנו, לשם הכשרה לבירוביגין, אבל כעבור זמן קצר היא חזרה, כי לא יכלה לעמוד בתנאים הקשים שם. בשנת 1926, באחד הלילות נשמעה אצלנו דפיקה חזקה על הדלת. הופיעו כמה בלשים וערכו חיפוש. הספקתי לסדר הכל עד לביקורם ושום חומר חשוב לא נמצא. הם ביקשו אותי בכל זאת להילוות אליהם לחקירה. היתה לי הרגשה שלא אחזור הביתה.

במסדרוני ג.פ.או. מצאתי כבר הרבה חברים, אבל כולם העמידו פנים כאילו לא מכירים זה את זה. למחרת התחילה החקירה. נהגנו לפי ההוראה ממוסדות התנועה, שאף אחד מאיתנו לא משתייך לשום מפלגה ציונית. קיבלתי אזהרה שאם אני רוצה בחופשי, עלי לחתום על הצהרה שמהיום והלאה, לא אשתייך יותר למפלגה ציונית-ריאקציונית, קונטר-רבולוציונית ומתחרט על השתייכותי עד עכשיו; כמובן שהתשובה שלי היתה: לא משתייך לשום מפלגה ולא אחתום.

נשלחתי לטולצ'וק, מקום שם נמצא בית הסוהר המרכזי. אחרי ששה חודשי מאסר נאלצתי להכריז על שביתת רעב ורק ביום השביעי של השביתה קיבלתי את פסק דיני: שלוש שנות גירוש.

אחרי חודשיים הליכה ברגל ונסיעה ברכבות הגעתי לצ'ימקנט, עיר הבירה של טורקיסטן, ושוב חקירה ודיבור על חתימה, שכבר הציעו לי אותה בבית, וגם הבטיחו לימודים וחיים טובים אם אחתום. אחרי הסירוב, קבעו לי את העיר טורקיסטן כמקום גלות. למחרת הופעתי בג.פ.או. של העיר טורקיסטן, נתנו לי את הכתובת של הגולים ואמרו: הם כבר ידריכו אותך.

מטורקיסטן עד ליגור עשיתי את הדרך עם סוגיה.

ז א ב צ פ ר י ר

חזרתי לסורי...

במרחבי רוסיה הלבנה, בסביבות מינסק בירתה, פזרות חוות גדולות, מרוחקות אחת מן השניה, זכר לימי שילטון פולין על ערבות רוסיה הלבנה ואוקראינה. באחת האחוזות האלה — באוסא, הקרובה למינסק, גרו הורי, חוכרי טחנת הקמח הגדולה. נתוקים משורשי היהדות היינו, רחוקים ממנהגי מסורת ורק בימי ראש-השנה ויום

הכיפורים היו מתקבצים החוכרים היהודיים מן החוות שבסביבה לבית אחד ומרבים בתפילה. על ציונות לא היה לנו מושג. היתה אדישות, והיה לנו טוב בהסתגלותנו לסביבה.

עוד לפני מלחמת העולם הראשונה עברה משפחתי לגור במינסק. כאן הכרתי את תנועות הנוער הציוניות ונמשכתי אליהן, ב־1920 נתקבלתי כחבר להסתדרות הנוער הציוני הלומד "החבר". עיקר פעולותינו היו אירגון חוגים, גיוס חברים והתרמה לקרנות הלאומיות. נסבלנו ע"י שלטונות הכיבוש הפולני, ופעולתנו הכתה גלים. אלם משחזר הצבא האדום וכבש שוב את השטח, הוטלנו — כל חברי הנוער הציוני — למאסר. מששחררנו התארגנו מחדש ופעלנו בתאים קטנים בתנאי מחתרת. עם גבור הרדיפות של השילטון עבר חלק מן הנוער את הגבול לארצות הבלטיות ולפולין. אני נשארתי במינסק והמשכתי בלימודים ובפעולה ציונית. למדתי מדידת קרקעות, ומכיון שבית-הספר המקומי לא סיפק את הדרישה המקצועית ברמה הדרושה, הועברנו — כל תלמידי הקורס — למוסקבה.

בהיותי במוסקבה אסרו את אבי משום שלא מצאו אותי בבית. משנדע לי על מאסרו, חזרתי למינסק והתייצבתי בג.פ.א.א. אבי שוחרר מיד ואני לאחר חקירה של חודשיים גויסתי לצבא ונשלחתי לטורקיסטן לשרת בגדוד חי"ר.

לאחר שנה וחצי בצבא, חזרתי למינסק — ולסורי... פעילותי הציונית נמשכה עוד שנה שלימה עד אשר שמו עלי יד. חודשיים החזיקוני בחקירות ולאחר מכן גרשוני לסיביר. הגעתי עד לקראסנויארסק, כאשר השיג אותי הרשיון להחליף גירושי לסיביר בגירוש לארץ־ישראל. החזירוני מיד בדרך לאודיסה ומשם הפלגתי באניה לארץ. בבית העולים שהיתי ימים מספר עד שעברתי לעין־טבעון לחזק את פלוגת קיבוץ עין חרוד.

משה יבלוב

נאמנות לתנועה

עיירתי, גלוסק, הנמצאת בקרבת בוברויסק בבילורוסיה, היתה עיירה יהודית טיפוסית, אמונה על מסורת יהודית־עממית ופרנסתה על המסחר הזעיר והמלאכות המקובלות בציבור היהודי. בביתנו שררה אורה עברית־ציונית. אהיותי הגדולות היו חברות ב"החלוץ". שתיים מהן עלו ארצה בשנת 1921, בראשית העליה השלישית.

אבינו נספה במהומות בראשית המהפכה ומלחמת האזרחים. עול הפרנסה וגידול הבנות הוטל על כתפיה הדלות של אמא, ואנו השתדלנו לעזור כפי יכולתנו. המצב הכלכלי היה דחוק מאד ובשטה הציבורי והתרבותי השתלטו אנשי היבסקציה והטילו מוראם על כל הציבור, עזרו על ידם צעירי "הקומסומול" שהיו חוזרים לבתים, עוקבים אחרי תנועותיהם של החשודים בציונות ומוסרים אותם לרשות. יש לציין שרבים מהנוער היהודי נמשכו אל הקומסומול, שפתח לפניהם אפשרויות גדולות לפעולה ולהתקדמות ואף קסם להם חזון הגאולה הסוציאלי, אשר הבטיח למעמד העובד.

אנו עמדנו בפני הפיתויים האלה ונשארנו נאמנים לרעיון הציוני. נוסד "החלוץ־הצעיר", נערכו פעולות אירגון והסברה. היינו מתאספים בבתי פרטיים בהסתר ובהסואה של מסיבה משפחתית.

זכורתני ביקור של שליח התנועה בסניפנו. אחד החברים עבר על בתי החברים והודיע על פגישה. אנו התאספנו מיד בצריף אחד רעוע שבקצה העיירה, בפניה נידחת. היה אז יום סגריר קר. גשם טיפטף וחדר לצריף בין סדקי הגג. ישבנו גם עמדנו מכווצים ורועדים מקור והקשבנו לדברי השליח, אשר מסר לנו אינפורמציה על המצב בתנועה וגם ידיעות המגיעות בדרכי עקיפין מהארץ. השליח מנמיך קולו. כמעט "לוחש" מחשש "אוזן זרה" אך אנו רתוקים לדברי האיש. אוננו כרויה וכולנו קשב.

לא פעם קרה שכמעט נתפסנו בידי אנשי המיליציה ועוזריהם, נערי ה"קומסומול", אך תמיד הצלחנו להתחמק מידיהם. פעם נערך בביתנו חיפוש. מצאו בין השאר באחת המגרות, את תמונתו של הרצל. נאסרתי יחד עם עוד חברה. מכיון שהייתי צעירה, ונוסף לזה היינו משפחה עמלה (אמנו התעסקה אז באפיית לחם למכירה והתעסקות זו קישרה אותנו למעמד העמלים) שוחררתי אחרי כמה ימי מעצר.

עליתי ארצה בשנת 1924. נשלחתי למשק הפועלות בנחלת-יהודה. במשק זה קיבלתי הכשרתי הראשונה לחיי עבודה בארץ. אחרי גלגולים שונים הגעתי ליגור.

ר ב ק ה ב ר ל נ ד

שירת ההימנון באודיסה

אם כי בעירנו, בכמוט שבאוקראינה, היתה קהילה יהודית גדולה למדי, לא הצטרפו לברית-הנוער צ"ס אלא כ-15 צעירים, רובם שוליות סנדלרים, תפרים ואחרים. היו גם הסתדרויות נוער ציוניות אחרות: "השומר הצעיר", "עמלנים" ו"פועלי ציון שמאל". אולם רובו של הנוער היהודי נטה ל"קומסומול". מצבנו היה לא קל, כי שחינו נגד הזרם. הסביבה כולה היתה נגדנו. לא רק השילטון העויין, אלא לעתים גם ההורים, שראש מאווייהם היתה "התכלית".

עזרה והדרכה תרבותית באה לנו לאו דוקא ממרכז התנועה, אלא מעיירה יהודית במרחק 25 ק"מ מבכמוט ושמה קונסטנטינובקה. מספר היהודים בה היה אמנם קטן בהרבה ממספר היהודים בעירנו, אולם ההתבוללות טרם פגעה בהם והכמיהה לחיים יהודיים, לציונות וארץ-ישראל היתה שם טבעית יותר. היה גם בית-ספר נפרד לילדי ישראל. בעיירה זאת התנהלה, כמובן במחתרת, פעולה חינוכית ציונית ענפה והיה שם סניף רציני של חברי צ"ס. באגודתנו קראנו את כתבי פלכנוב ולמדנו גם את הכלכלה המדינית של בוגדנוב. עברית ויידיש לא דיברנו (הרוב גם לא ידע שפות אלה) כל השיחות התנהלו ברוסית. דיקלמנו שירי פרוג, קראנו את שלום-עליכם ברוסית וכן את "הפלטפורמה שלנו" לבורוכוב. היינו מקבלים את עתון "החלוץ" (אז היה עוד ליגלי) ומפיצים אותו בין חברינו ובציבור היהודי. על ארץ-ישראל לא ידענו כלום. מדי פעם היה בא לביקור חטוף מישוהו מהאיזור ומביא עימו חוזרים וטזיסים לשיחות. בעיקר שוחחנו על צורות שונות של ההתיישבות. שאפנו לצאת להכשרה אבל זה נשאר רק בגדר חלום. איש מאיתנו לא הגשים את הדבר. המאסרים הראשונים היו ב-1925 בעיקבות הלשנה מהנוער של "היבסקציה". לאחר זמן מה שוחררו החברים ברובם הגדול. גל שני של מאסרים — בהם גם אני נאסרתי — היה בשנת 1926, עת כל הפעולה הציונית בעירנו הגיעה להתפתחות רצינית. באותו זמן

קיבלתי מאחי דרישה לעליה, וזמן קצר לאחר המאסר ניתנה לי רשות מהשילטונות לצאת לארץ ישראל.

באודיסה — עיר הנמל, משם הפליגה האניה שלנו, עלינו על הסיפון. מול הרציף התאספו רבים מבני הנוער היהודי. אחד מחברינו הניף דגל לאומי ודגל אדום, ובשירת ההימנון „בעבודה“ עזבנו את ברית-המועצות. הייתי בקבוצה שלא נתקבלה בתל-יוסף לשם עברנו מפלוגת עין-טבעון, לאחר חיסולה. ביגור ריגנו אז שנשלחנו מתל-יוסף במיוחד בכדי להגדיל את מספר מחייבי האיחוד של המשק עם הפלוגה. בבואנו ליגור היה מספר החברים קרוב ל-90.

אליהו גפן

הטריטוריאליסט שופך לפנינו בדעה חזוה, כמו מקרן השפע, המון מכשולים — כאן גם השרירות התורכית, גם איסור הכניסה לארץ-ישראל החל על יהודי רוסיה, גם הקשיים לרכישת קרקע וחכונות, וגם התככים החמסניים של גרמניה, צרפת ואנגליה — כל אותם העניינים שנצטרך להיאבק עמוס שניתקל בהם על דרכנו, וכי מה זה בא ללמדנו? אנו יודעים כי פעמים לעשרות ננחל כשלונות ואכזבות, פעמים למאות נמשוך ידינו ביאוש מן הענין, אולם פעמים לאלפים נשוב אליו, פעמים לאלפים נשוב להכות על פני סלע ההכרח ההיסטורי בזיעת אפנו, באגלי-דמנו — כי הגלות הקשה היא המאיצה בנו, כי חזון-ציון הנשגב הוא המושך אותנו, כי לצדנו ההכרח ההיסטורי שאין מפלט ממנו!

כי ארץ-ישראל — היא הטריטוריה היחידה הרצויה, כי ארץ-ישראל — היא הטריטוריה היחידה האפשרית, כי ארץ-ישראל — הטריטוריה היעודה לנו, כי את ארץ-ישראל נכבוש בהדרגה, בתוקף ההכרח ההיסטורי!

ב. ברוכוב

אורות מאותתים

(קטעי זכרונות)

בשנת ה'40 ליגור — הומה הלב ומתפעם.

צעירים היינו בבואנו הנה, וכאן בגרנו גם זקנו. אך חלום נעורינו — היה למציאות־חיים. אשרינו שזכינו לכך.

מאז דרכה רגלנו על האדמה הזו נשתנה בה הרבה, נשתנה בה — הכל. כאן כרתנו ברית עם נוף הכרמל ופלאי סתריו. כאן חרדנו והתפללנו כי שדותינו יניבו את יבולם והמטע יתן את פריו. כאן גבר אומץ־לבנו לבנות חברה חדשה, לחנך את ילדינו במשותף ולחיות את מלוא־החיים. וישדות חיינו התברכו בצמיחה, פריחה ויבול. וגם אם לפעמים הועמה האורה במהלכם הרגיל של החיים — הזכרונות ארוגים ושזורים במסכת חיה ומופלאה ואנו שומעים מתוכה את "קול לבם וקצב דמם", של המעשים והעושים כאחד.

מי היו האנשים שהגיעו הנה, מה היו שורשיהם ומקורות היניקה שלהם? מה היה משקלם הנפשי, החברתי והאידיאי? במה היה כוחם וכוח דבקותם ועמידתם? זאת כדאי לספר ולהזכיר לעצמנו ולדורות הממשיכים שיכירו את מקור מחצבתם של אבותיהם, דור ראשון לבנין הבית הזה, וידעו את הרעיונות היסודיים שהביאו עמם מהגולה שכאן נמצא סדן להגשמתם וביטויים הממשי.

ראשית זכרונותי קשורים בנוף מולדתי וביתי. מעבר לאימים, קורנת שוב עירי הלבנה, ביתי בארץ־העבר, משם נשזר החוט ומתמשך... והמשכו קשור ושזור בדפ־העבר של תנועת הנוער "דרור" ברוסיה.

לא באנו לארץ רק מתוך יאוש, לא באנו חסרי־כל. באנו מתוך דבקות ברעיון של תקומת ישראל. באנו מתוך רצון כן ועמוק לבנות קומונה ולחיות בה. באנו תוך לבטים ומאבקים אידאיים, אשר הכריעו לצד היהודי־ציוני־סוציאליסטי.

לא קל להעלות זכרונות על עולם יקר ללב והוא עולם שנשרף ושוודד. לא קל לתת ביטוי לחויות הדור המופלא והנפתל, אשר חי את ימי האביב של המהפכה ואת הפורענויות הגדולות שהתרחשו ובאו על עמו לאחר מכן. והלב מהסס... האם נטויה האוזן? והלב מבליג, כי יש הרגשת חובה להעלות זכר הימים ההם.

המשפחה

כבחלום צפות ועולות דמויות יקרות, בני משפחתי. נולדתי באוקראינה, בעיר זיטומיר. גדלתי בבית־הורים חם ומסור. הורי היו אנשים משכילים ומתבוללים, אמנם בבית שמרו על דמות החגים היהודיים, אך מרכזו החיים במשפחה ותכנם הרוחני היה רחוק ממסורת יהודית וממנהגי ישראל. שום הד של ציונות לא הגיע לשם. למדנו — אני ואחי — בגימנסיות רוסיות, גרנו ברובע רוסי ורוב ידידינו וחברינו היו בני העם הרוסי. השפה בבית היתה רוסית, התחנכנו על ספרות ואמנות רוסית.

אבא היה תמיד טרוד ועסוק, ומעט מאד היה שרוי עמנו בבית. רק זאת אזכור, שכאשר

אבא היה חוזר מנסיעותיו הארוכות היתה רוח של חג ושמחה שורה על כל המשפחה. היחסים במשפחה היו יחסי אהבה וכבוד הדדי.

הסבתא הצטיינה בכריאיותה, ביציבות־נפשה ובחכמתה הטבעית. היה בה הומור רב, וכל בני־הבית, ובמיוחד הילדים, נהנו מסיפוריה ופתגמיה.

משפחתנו היתה ידועה ברוחב־לבה ובנכונות־תמיד לעזור לזולת, זו היתה אחת מתכונותיה הבולטות ביותר. אך במיוחד השפיעו עלינו, הילדים, השפעה עמוקה ומכרעת, אמי וסבי.

אורה של ילדות, שנשתמרה בנס, בהמוט עולם העבר, נשתמרה הרבה בזכותה של אמי. בעלת מאור־פנים ונועם־הליכות, דקת־רגש וטעם, עם דמותה ואישיותה קשורים זכרונותי היקרים ביותר. אמי לימדה אותנו, הילדים לראות ולאהוב את האדם, באשר אדם הוא. להתייחס בכבוד לזקן, לעזור לחלש, לנצרך — בנדיבות־לב ובמתן־בסתר. היא היתה בעלת השכלה רחבה ושלטה בהרבה שפות, אך שפת האם שלה היתה השפה הרוסית, אותה ידעה על בוריה, ובמיוחד דבקה בספרותה העשירה. את אהבתה לספרות הרוסית הטובה העבירה גם אלינו — הילדים.

ושוב מלבנים קטעי־הזכרונות וכל מה שהיה ושקע צף ועולה מחדש. הנה הוא החדר הגדול והנעים — חדר הילדים. ערב של חורף כחול מציץ בחלון, האש בתנור מפיצה חום סביב, ומול האש היוקדת — דמותה של אמא. קוראת לילדים משרי פושקין, לרמונטוב וניקרסוב, או קטעים נבחרים של טורגנייב וטולסטוי, ציכוב וגורקי. התמונה — חרותה בלב ורינתה עולה מתוך דמי. אכן, רבות חייבת אני לאמי.

לא, לא היינו רק ילדי הפיכות ופרעות. היינו גם ילדי עיר הידועה בשקטה המופלא ובקסמי נוף ומראות. התבסמנו מריחות השיטה ולילך, אשר גדלו ליד חלוננו, וממראה הדובדבן בלובן פריחתו וספגנו את היופי והעדנה בנפשנו.

ואקורד פרידה נוגה. "אקורד אחרון למנגינת אהבה נפלאה". ערב נסיעתי לארץ, בכתה אמי כל הלילה, בכתה בהסתר, בחשאי, אך נתנה לי את ברכתה לדרך־הרחוקה, לפני עלות השחר עמדנו שתינו תחת כפת השמים השלווים, ואת עוצבה ראיתי ואת עיניה — כנרות דולקים, וקולה — לא נשמע. זכרון עיניה הדולקות והשותקות של אמי האהובה ליוה אותי בכל משעולי חיי ונשאר חרות בלבי עד היום.

"שאלת היהודים", לא הטרידה את מנוחתם של הורי, ולנו הילדים היה מושג מטושטש מאד על שייכותנו לעמנו. למעשה, היה הסבא היחידי, אשר סימל לנו את העם היהודי וקשר אותנו אליו. כאשר היינו — אחי ואני — קטנים מאד, קשר אותנו סבא אליו באגדותיו, משליו, סיפוריו וזמירותיו, אשר שמורים עמי עד היום. בין כל סיפוריו המרתק ביותר היה הסיפור על הקונגרס הציוני בשוויץ, בו השתתף וגם כאן לבש סיפורו אופי של אגדה. אכן, לאגדה היה בשבילנו. כאשר גדלנו, ראינו ואהבנו את סבא כאיש־רוח וחונן. אדם אציל ומקובל על הבריות. בראוריין, איש־שיחה ואיש־רעים.

אני זוכרת את שיחותיו עמנו, הילדים, איך שמר על רקמת הקשר בינינו לבין העבר. "הן בזכותה של אותו עבר אנו חיים", היה אומר, "ובעזרתו פתוחה לנו הדרך לעתיד". הוא עורר בנו את אהבת האדם ואהבת העם היהודי והיה מתריע נגד התבוללות, שהיתה בעיניו השפלה, הנובעת מרגש נחיתות. היה זה מקום כאוב בנפשו, כי ראה את משפחתו, היקרה לו מכל, הולכת ומנתקת את קשריה עם עמה. "אנו חלשים — היה טוען — אך לא עלובים. עלובים הם רק אלה, המכסים על חולשתם ולא משתדלים להתגבר עליה". סבא עורר בנו את הגאווה על ימיו הקדומים של העם והיה מספר על גיבורי ישראל, על גאונים ופייטנים,

על סבלו ועל עמידתו מדור לדור. אלי היה סבא קשור במיוחד. ראה בי את המשך, את העתיד לחלומותיו. "יש לך לבי יהודי חם, את היהודיה היחידה במשפחתנו", היה אומר ומביט עמוק עמוק בעיני.
סבא וסבתא מתו ביום אחד ממחלת הטיפוס, שהשתוללה אז ברוסיה.

איך הגעתי ל"דרור"

הנימים החבויות שקשרו אותי לסבא ובגיננו לעם היהודי, המשיכו להיות ולפעום בתוכי גם לאחר מותו. הפשתי דרך להפגש עם ילדים יהודיים. לשם כך הייתי מתחמקת לבדי מהבית והולכת לשפת הנהר, שם היו נפגשים, לפנות ערב ילדים מכל השכבות ומכל העמים. שם נקשרו קשרי ידידות ראשונים שלי עם ילדים יהודיים, שספרו לי על קבוצות מאורגנות של נוער, אשר עתידים לעלות לארץ ישראל. שם שמעתי לראשונה את המלה נוער-ציוני, והד עמוק ענה בלבי לסיפורים אלה.

ערב אחד, בחשאי, שחס וחלילה לא יודע להורים, הלכתי עם ילדה אחת למועדון של "צעירי דרור". כך בא המפנה הרציני ביותר בחיי. מה ששמעתי בערב זה לא הבינותי, כי לא ידעתי עברית וב"דרור" דברו עברית, גם אלה שהתקשו לדבר, אך מה שראיתי וחשתי שם — כבש את לבי כולו.

הייתי בת שלוש עשרה וראיתי לפני נוער חדש, פשוט, טבעי, רציני ומשולחב לאיזה דבר, שעדיין לא ידעתי להגדירו בדיוק. גם קבלת הפנים הלבבית, החברית כבשה את לבי ופתאום חשתי את עצמי כאילו שייכת להם, כאחת מהם. עם תום השיחה האזנתי לשירתם, אשר נמשכה שעות ודיברה ללב יותר מכל המלים ולא השאירה יותר שום מחיצה וזרות בינינו.

אני זוכרת את הערב הראשון הזה לכל פרטיו, כי הוא חולל את המהפכה בחיי. לא האידיאולוגיה של "דרור", לא הפרוגרמה הציונית-דמוקרטית שלה, לא הויכוחים היסודיים והמעמיקים עשו אותי לחברת "דרור" נאמנה, פעילה וציונית נלהבת, כי אם איזו תחושה פנימית עמוקה של בת ישראל, המנותקת מסביבתה הטבעית ומחפשת נתיב להשתלב בתוך עמה. ההתלהבות, הרצינות, הלבביות של הנוער שפגשתי בו, כמעט במקרה, העלו אותי למסילה שלנו.
כך זה התחיל...

"דרור" כתנועה חינוכית

לא אתעכב כאן על שנות המהפכה ומלחמת האזרחים, שנים של תקוות רבות ואכזבות גדולות, שנים של פרעות ופוגרומים, עקובות מדם יהודים, והדברים ידועים. החשוב להדגיש כי לא רק תלאות כי אם עמידה, הגנה והתנערות היו והיו. תנועת "דרור", אשר דמותה עוצבה בשנים אלו, היתה תנועה חלוצית-מהפכנית בכל מהותה. היתה לתנועה זו הזון ציוני, להט מהפכני ורצון עז למעשים. היתה זו תנועה אשר יצקה תוכן חדש בחיי הנוער, שהיה קשור בה קשר נפשי עמוק.

מה היו האידאילים החינוכיים ב"דרור", לקראתם התחנכנו? חינוך להגשמה עצמית-חלוצית בארץ. חינוך לעבודה, קירבה לטבע, חינוך לאורה חיים צנוע, למוסר אישי וחברתי, לחברות עמוקה — ככה בונה ומלכד. בתנועה הוקנו לנו לשון ותרבות עברית.
היה בקבוצת "דרור" סגנון-חיים פנימי טוב, להדריך, להסביר, לכוון בהתמדה, באהבה,

באורן־רוח. אחד היסודות העיקריים בחינוכנו היה ההתקרבות לטבע. את הפגישות הכי מפעיימות בנוף הטבע קיימנו ביערות ז'יטומיר, הידועים ביופיים. כמה זכרונות נפלאים קשורים בנוף הזה. לא תמיד ידענו לבטא את עצמנו בדברים ואז דיבר השיר, המחול, המשחק והקשב העמוק.

היו לתנועת "דרור" אבני־יסוד אידיאולוגיים, אך היא ידעה בחושה הבריאה, כי את החינוך לקראת הגשמת היסודות הללו אין לבנות על האידיאולוגיה בלבד. תורה זו חייבת להיות לכל נער ונערה גם חוויה נפשית, חוויה אישית עמוקה, כי רק שלמות של הכרה וחוויה יחד, תחנך את דמות האדם המגשים. וגם זאת ידעו, לחנך כל פרט, כל יחיד בתוכה להיות "תמיד גכון", להיות מגשים אישית, אך תוך תחושת השתייכות לתנועה שלמה. יחד עם כל זה, הלבטים המחשבתיים והמאבקים המוסריים, שהנחו ביסודה של "תורת החיים", לא היו פשוטים וקלים. וכאן באו לעזרת החברים הצעירים מהנכי הדור הגדולים.

השפעת הסופרים והמשוררים — כמורי דרך רוחניים

יהדות ווהלין היתה יהדות עממית מושרשת "גידולה גאונים בישראל וטיפוחה למדנים, משוררים ומשכילים". יהדות שצברה בקרבה מכמני חכמת עם וספגה לתוכה את מורשתו, סגולותיו וכיסופיו. כזה היה גם הקיבוץ היהודי בז'יטומיר, אשר נגלה לפני עם הצטרפות לתנועת "דרור". קמה וניצבה לנגד עיני גדולתה של עירי כמרכז יהודי — עשיר־רוח ומעש, כמרכז של פעילות ציונית והפצת תרבות יהודית.

סופרי הדור ומשורריו: ביאליק, טשרניחובסקי, פרוץ, מנדלה, שלום־עליכם, גורדון וברנר היו למורי־דרך רוחניים, "ממרידים, משנים ערכים, מצווים ובונים". עיני הנוער ב"דרור" היו נשואות אליהם כלנביאים חדשים. התרפקנו על דמויות סופרינו ומשוררינו ושתינו בצמא את דבריהם. "מדינת היהודים" של הרצל השפיעה עלינו השפעה עמוקה, במיוחד היינו גאים וקשובים, כבני ז'יטומיר, לשירתו של ביאליק, יליד העיר הזאת. שירה שהיה בה, מחוץ לחוויה עמוקה, גם מקסם של שליחות גדולה.

ביאליק, אשר היה איש מראות וחושים פתוחים ועזים, ראה לא רק את הנוף הנפלא, כי אם גם מראות השממה והדלות של עמו. "אבי — גלות מרה, אמי — דלות שחורה". ודבריו יצקו בנו את תחושת הקדרות של חיי היהודים — ואת מר ענותם. השפעתו של ביאליק על התקופה ועל הדור היתה עצומה, כי היה משורר "המרי והבשורה", וכאשר למדנו את "שירי־הזעם" שלו, חשנו את השבר הגדול של העם, את קללת הגלות המרה, וזעקת המרי פרצה גם מלב הנוער.

אחר־כך באו דברי ברנר וגורדון ופרקים מתורת סירקין ובורוכוב. לכל זה היה כוח עז, אשר יצק רצון־איתנים לתוך עורקי הדור הצעיר. ושירת טשרניחובסקי ושניאור, ושירה רכה וענוגה של פרוג ומוריס רזונפלד נפלו על שדה הלב החרוש וליכדו את הלבבות. ערבים שלמים בילינו בעולם זה של שירה ובו יופי וטוהר, צער ומכאוב. חוויות־אמת אלו עם סופרינו ומשוררינו היתה להם השפעה עמוקה מאד על שנוי פני־הדור.

שלבים בהמשך הדרך

קורות ימיה וחיה של תנועת "דרור" ברוסיה, מחכים עדיין לגואלם, שילקט את הניצוצות הבודדים למאסף רב־ממדים ועשיר־התוכן, כי תנועת "דרור" לא השאירה לנו ירושה כתובה, אך עברה חי בלבבות חבריה.

אין ספק שתקופת המהפכה ברוסיה, תסיסתה הכללית — רוחנית חברתית ופוליטית — השפיעה על דמיונו הער של הנוער, כולל הנוער היהודי, ופתחה בפניו אפשרויות וסיכויים רבים. יחד עם זה צמח והתפתח הנוער היהודי תוך חוויות לגמרי אחרות. התסיסה הלאומית אחזה בהמוני היהודים והצמיחה תקוות ותוכניות לפתרון הבעיה היהודית. כך הגיעו הדברים לנקודת מוקד: למאבק פנימי קשה בלב רבים מאתנו.

בעצם העבודה החינוכית הגדולה גדל היאוש מהגולה ורבתה ההתרוקנות שבלב. זה הכשיר את הקרקע והעמיק את היכולת לקלוט ערכים חדשים ולהזדהות אתם. או התחילו להנך ב"דרור" לאור הדמויות המחנכות בארץ ולאור המפעל החלוצי "על גדות הירדן והכנרת". ניצבו לפנינו הדמויות של טרומפלדור בתל-חי, של א. ד. גורדון, ברנר ואחרים. זה עורר והפעיל את ההכרה, הרגש, הדמיון והרצון לפעול. ארץ-ישראל חדלה להיות חלום רחוק וכל מה שעשינו ראינו כהכנה לחיי-קיבוץ עתידיים.

בתוך האוירה הזו, ועם ההישגים המדיניים של הציונות, גברה ההכרה כי הגיעה השעה לעלות ארצה. השאלה היתה איך לעזוב את רוסיה ושעריה חתומים.

שנת 1920, והתנועה או פועלת במחתרת כי הוכרזה כבלתי-לגלית. בוועידה שקוימה, בחשאי, בקיבוץ, הוחלט להתחיל להתארגן לקראת ההעברה לפולין ומשם לארץ-ישראל.

וסביבנו נמשכו החיים הסוערים. בסיומה של מלחמת האזרחים היו אלפי פליטים מתגוללים בחוצות ממש, וביניהם ילדים רכים ויתומים. אני זוכרת את הקול-קורא לנוער, לאסוף את הילדים האלה ולפתוח בתי-יתומים בשבילם. הודעוועתי מהקריאה הזו והתייצבתי גם אני באחת מתחנות האיסוף. אני זוכרת את השתוממותו של הממונה הראשי ואת שאלתו — מה לילדה זו כאן?!

הייתי אז בת 16 ונראיתי צעירה עוד יותר. בהתרגשות רבה הסברתי לו, כי אני רוצה להצטרף לצוות האוסף את היתומים. כנראה, שדברי הנרגשים השפיעו עליו ונשלחתי לשבועיים "הכנה פדגוגית". לאחר זה סובבנו — אני ועוד שני צעירים כמוני — ימים ולילות ברחובות העיר ואספנו ילדים. מסרו לנו בית ריק וקצת עצים — זה היה כל הציד. אספנו 90 ילדים והתחלנו לארגן אותם.

לא כאן המקום לספר על שנת העבודה שלי בבית-הילדים הזה. איך בנינו אותו, איך חיינו עם הילדים, הינכנו והתחנכנו גם יחד. זהו פרק עשיר, מסעיר וכמעט קדוש בחיי. הזכרתי אותו כאן, כי למרות העבודה הזו שבלעה אותי ביום ובלילה, לא ניתקתי את קשרי עם התנועה. להיפך, את כל לבטי, את כל יסורי ואת כל אהבתי ומסירותי לילדי האומללים והנפלאים — הבאתי לביתי התנועתי, כי "דרור" היתה בשבילי "בית" ותנועה כאחד.

בתקופה זו הגעתי, למעשה, למשבר מצפוני-תנועתי. מצד אחד חשתי את חובתי להשאר עם הילדים שהייתי להם הכל: מטפלת, מורה ואם ומאידך, ידעתי את חובתי לעמי, לתנועתי, לעצמי. חובה הקוראת לשרוף את הגשרים עם הגולה ולצאת לקראת יעודנו. וכאן עמדה במבחן קשה תורת החיים, אותה ספגתי לתוכי ב"דרור". אך הקשר היחודי והרעיון הציוני ניצח!

באישון לילה עזבתי את קן משפחתי ואת ביתי החדש, בו השארתי הרבה מאהבת לבי ומסירותי — ויצאתי לדרך חדשה. היה זה בשנת 1921.

הדרך לארץ-ישראל

עם היציאה מז'יטומיר, עוד בטרם הגעתי לגבול הרוסי, שם חיכו לנו מבריחי הגבול, נאסרנו — אני ועוד חבר „דרור“.

דאגתי היתה רבה, כי היו אצלי תעודות רבות, אשר אסור היה שיפלו בידי הרוסים. בבית הסוהר הפרידו ביני לבין חברי וישבתי במאסר עם אסירות פליליות. עם לילה הביאו אותי לחקירה. בחדר היו 3 קצינים במדי-צבא. אחד מהם דבר אלי בשקט ובנימוס, וביקש שאחתום כי אני ציונית ודרכי לארץ-ישראל. קבלנו הוראה מפורשת, להגיד שאנני נוסעים לקרובים בארצות-הברית. שתקתי, כי לא יכולתי להוציא מפי שאני נוסעת לאמריקה. פתאום התערב קצין שני וצעק: „בורחים מרוסיה, הסוציאליסטים-הציונים האלה, ועוד אין להם אומץ להודות בכך“. נרעשתי מאד. ידעתי כי הוא יהודי. ולפתע שמעתי את עצמי עונה לו „בנאום“ יהודי-ציוני נלהב. הוא נדהם לא פחות ממני — הביט עלי ולא ענה דבר. נשמעה פקודה להחזירני לתא-מעצר ליחידים. פניתי לדלת היציאה. התעודות הסודיות רשרשו על כל גופי, אך איש לא נגע בי. „עוד נשכנע אותך להשאר אצלנו“, שמעתי את דבריו מאחורי, אך הוא לא זכה יותר לשכנע אותי. באותו הלילה, הוציאו אותנו מבית-הסוהר. המחותרת הציונית על הגבול עסקה במלאכה זו בנאמנות והצלחה.

הגענו לאיסלבל.

הקו איסלבל-רובנה היה ציר-תנועה חיוני להברחת הגבול לשירות פליטים ולהעברת חלוצים בדרכם לארץ.

על פני הדרכים נודדים מאות ואלפים. האכרים תבעו סכומים עצומים בעד העברת הגבול. הדרך היתה מסוכנת. שודדים ורוצחים שוטטו ושלטו בה. רבים-רבים שילמו בחייהם על העיזם לעזוב את רוסיה בימים ההם. אך הזרם החי של יהודים נודדים, המעפילים בדרכים לא דרכים לארצות-הברית וחלוצים לישראל הלך וגבר. באחד הלילות הצטרפנו לשיירה ויצאנו לדרך. דומית ליל, שקט ודממה ביער ואי-שקט בלב. בחשכה נשמעים פעמי ההולכים, ונדמה כי שומע אתה את הולם לבם. מורה-הדרך מאיץ בנו ולא נותן לנוח ולהחליף כח. לפתע — פולחות אתה את הדממה יריות רבות, זעקות ובכיי-ילדים — בקבוצת יהודים שמאחורינו. הלב מרטיט ומתכווץ. הסכנה רודפת וקריבה. עוד מעט יאיר השחר — ואנו אבודים. אנו ממשיכים לצעוד, בלי כוח לנשום, לחשוב ולהרגיש. השחר מאיר — אך אנו מעבר לגבול.

על תקופת „דרור“ בפולין סיפר רבות. אוסיף כאן שורות ספורות.

באנו לפולין בשנת 1921. היו אלה ימי מצוקה והרדה לחלוצים המצפים לעליה. והארץ נצורה, העליה נפסקה, אין יוצא ובא. שליחים רבים נשלחו אז מהארץ לפולין. זכור לי במיוחד אליהו גולומב ז"ל, אשר השאיר עלינו רושם בלי-מחאה, וגם הוא התקשר אלינו מאד ושמר על הקשר הזה גם בהיותנו כבר בארץ ובקיבוץ. בפולין שהינו שלוש שנים. היתה זאת תקופה של פעילות רבה ב„החלוץ“ וב„החלוץ הצעיר“.

*

רחוקים הדברים — אך אורם שמור בלב. יתכן ורוח של תום פרושה על דפי הזכרונות, רוח של אהבה והתרפקות על דברים שהיו, כי יקרו לאדם זכרונות ילדותו ונעוריו. אך אין

ספק, כי מה שגדל וצמח במשך השנים, בטרם עליה לארץ, עלה וגבר עם עלייתנו. הכוח הנפשי והאידיאלי, שנצבר במשך ימי הילדות והעמיק בשנות הנעורים ב"דרור", הוא שעמד לנו — החברים והחניכים של התנועה הזו — בכל מעשינו בארץ ובקיבוץ. תנועה קטנה זו הצליחה לחנך דור של חלוצים מגשימים, ורובם ככולם הגיעו לקיבוץ וחיים ופועלים בתוכו.

עליתי ארצה בשנת 1924 יחד עם צביה ז"ל, — בין הראשונים מקבוצת "דרור" ואם כי הגענו רק שתינו בשנה זו, לא חשנו את עצמנו בודדות, כי יצאנו לדרך החדשה כחברות תנועה וכחלק ממנה הצטרפנו מיד לקיבוץ. היה זה המשך טבעי של דרכנו וחינוכנו.

שנה ראשונה היינו בעין-טבעון — פלוגת קיבוץ עין-חרוד. שם כרתנו ברית עם הארץ, עם העבודה (עבדתי שם בבנין — בקשירת ברזלים, וצביה בגן-הירק) ועם הקיבוץ. לאחר מכן נשלחנו על ידי הקיבוץ ליגור. גם הפעם גברה המשמעת התנועתית, כי לבנו יצא להתישבות חדשה שרמזה אז לצעירים בעמק יזרעאל — והיא ההתישבות בזרעין. אך יגור, שהצטרפה אז לקיבוץ, היתה קטנה וזקוקה מאד לעזרה. במיוחד חסרו בה בנות — והכף הוכרעה. ומאז — 38 שנים.

את כל להט נעורינו, את הערגה והצמאון לחיים חדשים, לטבעיותם, לעושרם, לגבורתם שהבאנו עמנו, שיקענו בבית הזה, דרכנו נבחנה בכורה-חיים. עברו עלינו ימים גדולים, רגעי כוח ועמידה מול הקמים עלינו — וימים של הליכה בתלם ארוך ואפור. רב היה ערכם של מעשי יום-יום הרגילים, הפשוטים והצנועים. רבה היתה הכמיהה ליציבות חיינו ורציפותם. ידענו את לבטי קיבוץ-הגליות ואת השמחה והצער שבגידול בנים. לא קיפחנו את "שחוק" הנעורים ואת לחן הניגון המתרונן" — בימי חג ומועד. אבל ידענו גם ימים אכזריים של אימה, שכול ויגון על בנים שנפלו וחברים שהלכו מאתנו ללא עת. הרבה חלומות נשרפו בשלהבתם של החיים, ולא פעם גם הכאבנו איש לרעהו ללא רחם.

שום דבר אנושי לא היה זר במסכת חיינו המשותפים, אך ששת ימי המעשה: בשדה, ברפת, בלול, במטבח ובבית-הילדים — גדולים היו וגדול גם יבולם. כך צמחנו וגדלנו בתוך העשייה, נאבקנו עם עצמנו על דמות הישוב הקיבוצי ויצרנו חברה חדשה במולדת מופלאה ואכזרית.

וכיום, בהשקיפנו לאחור, לדרך שעברנו, נחוש את חזון הדברים הגדולים, ואת מעשי-הפלא הפשוטים, כל מה שנוצר בחיי דור אחד, בעמל כפיו, בלהט מסירותו ובכוח חזונו, "בקפלים ובקמטים" של חיינו עדיין מאיר אותו האור, תקוות העם האחרונה.

כגחלים לוחשות, בוערות חרש ואינן אוכלות, אותן האמיתות מאז ימי נעורינו: אהבת האדם והעם, גבורת האדם במבחן הקטנות, שילוב הדורות על אדמתם, גורל ויעוד, צפים ועולים חוזרים ונמוגים פרקי חיינו כאן — רוטטים, כושלים ועולים.

אי גבול בין ודאות ודמיון? בין תקוה למציאות?

"והאורות מאותתים ממרחקי הערפילים".

וממשיכים לאותת.

עדה יגורי

דרך ארוכה

הנוף האנושי של יגור הולם יפה את נופה הגיאופיסי: שניהם מפתיעים בשלל צבעיהם. נופה הגיאוגרפי מכיל בקרבו את ההר והגיא, את צמחית הכרמל העשירה וגידולי השדה שבעמק, את אדמת הטרשים האפורה של מדרוני ההר עם השחור והחום של חופי הקישון. ואשר לנופה האנושי של יגור — הרי עשרות ארצות מיוצגות בפסיפס הגלויות שנתקבצו בתוכה. הילכך אפשר להגיד, כי שרשיה העמוקים של יגור נעוצים במרחקים — בארצות המוצא מהן הגיעו החברים. בתוך רקמה נפלאה זו ששמה יגור קיים פס צר והם חברי „דרור“ האוקראיני. במשק, אמנם, מעטים הם, אך אם יש את נפשנו לדעת מהם המקורות, מהם שאבה יגור את כוחה, הרי את התשובה לשאלה זו נמצא בתולדות התנועות שהביאונו עד הלום, וכוח זה לא תמיד נמצא בפרופורציה ישירה לגודלה של התנועה.

חברי „דרור“ עברו דרך ארוכה שהיתה זרועה אבני-נגף לא מעטות. חלקם אבדו בדרך, אך אלה שהגיעו חושלו ושמרו אמונים לרעיון שהינחה אותם בכל נדודיהם. אמנם, גם אקלימה של יגור, קרקעה החברתית סיעו לכך שאנשי „דרור“ ישתרשו כאן, אך אין לזלזל גם בכוחה הפנימי של התנועה, שלא הביא, אמנם, רבים — כדוגמת תנועות אחרות — אך גם לא הפסידה אותם בתחנת הגשמתה הסופית.

כחמישים שנה עברו מאז צעדנו את צעדינו הראשונים. היה זה באוקראינה המערבית, יהדות חבל זה, בהיותה חוליה מיוחדת בקיבוץ יהודי רוסייה, מילאה תפקיד חשוב בליכודו ועיצוב דמותו.

מלחמת העולם הראשונה פגעה קשה בחלקיו המערביים של קיבוץ זה. רבים מביני יהודי ליטא, פולין וגליציה (שאף היא נכבשה על ידי הרוסים בראשית המלחמה) היו נאלצים או לנטוש את מקומות מגוריהם ולנדוד מזרחה, הפגישה עם הפליטים זעזעה את הישוב היהודי באוקראינה והגבירה בו את תחושת ההזדהות עם גורלם. באופן ספונטני קמו ועדי-עזרה לפליטים, שדאגו למחסורם ושיכונם.

התעוררות זו הכתה גלים אף בקרב החוגים המתבוללים, בעיקר בנוער, שהיה מתחנך בבת-יספר רוסיים, כשכל מעיניו נתונים לקריירה עתידה. חורבן יהדות פולין וגליציה הוציא רבים משאגנותם וגרם לשידוד מערכות יסודי, תסיסה זו לבשה צורה מגובשת בחוגי עיון, שצצו בשנות 1915—1916 ושמטרתם היתה להתעמק בקורות עמנו ולחפש פתרון לכעיותיו הכאובות.

בעיר מולדתי — ברדיצ'ב, שבצדק הוכתרה בשם ירושלים-דוהליק, על היותה עיר עם רוב יהודי מכריע ומרכז כלכלי ותרבותי חשוב ביהדות והליין — מנו חוגים אלה — ערב המהפכה הרוסית — כמאתים נער ונערה. מספר זה לא היה מבוטל בתנאי המחתרת בהם פעלנו, כי השלטון הצאריסטי המתמוטט החשיד בחוסר נאמנות לא את הפועלים בלבד, אלא גם את המשכילים ואסר כל פעולה ציבורית בחוגים אלה. התנועה הציונית היתה בלתי-ליגלית, כמוה כתנועה הסוציאליסטית.

משפרצה המהפכה והופל שלטון הרשע — נתעוררו תקוות רבות בלב המוני העם המדוכאים והלאומים השונים שאיכלסו את רוסייה. גם אנו היינו עם השמחים והשתתפנו בהפגנות רבות-עם שהתקיימו אז, אך במהפכה ראינו רק שלב בדרכנו הארוכה לקראת שיחרור לאומי וסוציאלי מלא, שאותו חזינו בארץ.

תקופת המהפכה היתה משופעת בהופעות מרצים ממחנות פוליטיים שונים, מהם גם ציונים, אך במיוחד שבו את לבנו שניים מהם: זליקין ו"ל ופיסרברסקי, שהשתייכו לקבוצת "עת-לבנות" מקיוב. מה היה חדש בדבריהם? הרי היתה זו השאיפה לחידוש פני התנועה הציונית, שחרורה מרקבון בעל-ביתי וחוסר מעש, והמזיגה של ערכי היהדות עם רדיקליזם פוליטי: קנאות לעברית וציונות מדינית מיסודו של הרצל, בניגוד לתורות אוטונומיסטיות למיניהן שרווחו אז ברחוב היהודי. ומאידך — השקפת עולם סוציאליסטית-עממית, שקסם של רומנטיקה מהפכנית היה חופף עליה.

באחת מהרצאותיו הוכיח זליקין ו"ל, כי כל לאומי עקבי חייב לשאוף לביטול מעמדות בעמו למען שחרר כוחות היצירה שבו למלחמה עם הטבע; וכי כל סוציאליסט עקבי חייב לשאוף לשיפור תנאי חייו של עמו למען זרז את התקדמותו. רעיונות אלו היכו גלים אף בקרב האינטליגנציה האוקראינית, אך במיוחד קסמו לנוער הציוני. בבחירות לוועידה כל-ארצית של הציונות הרוסית זכו מועמדי "עת-לבנות" לנצחון מזהיר, בהעבירם את מרבית הצירים מקיוב. התארגנו כתנועת "דרור" והתחלנו להתפשט על פני ערים ועיירות של אוקראינה המערבית. בעיקר רכשנו את הנוער, ארגנו אותו בשעורי ערב לעברית ובפעולה מעשית בהתרמת המוני יהודים למס התחיה, שהיה מיועד לקרנות, כלומר להגברת ההתישבות בארץ. בינתיים, החריפה ברוסיה מלחמת האזרחים. באוקראינה צצו כנופיות למיניהן, שסיסמתן העיקרית היתה — הצלת רוסיה מהקומונות, שפחדן נפל על האיכרים, והשמדת היהודים — נושאי-המהפכה כביכול. ומכיון שאת המטרה האחרונה היה יותר קל להגשים — נשטפו העיירות בנחלי דם יהודי. הנשואים בחיים נמלטו לערים הגדולות, בהן היתה מצויה הגנה עצמית יהודית. לפרסום זכתה ההגנה בבוגוסלב — עיר מחוזית בגדה המערבית של הדינפר — וההגנה בו'יטומיר שאורגנה ביוזמת חברינו.

בשנים 1918—1919 היה נושם מאבק על השלטון באוקראינה בין הצבא האדום, חילות פטלורה וגדודי הגנרל דניקין. שלוש הערים, בהן נמצאו סניפינו המרכזיים (קיוב, ז'יטומיר וברדיצ'ב) עברו מיד ליד ונמצאו לעתים תכופות תחת שלטון שונה. צבאות דניקין ערכו שחיטה באוכלוסיה היהודית בקיוב בהתאם לסיסמתם: "הכה ביהודים והצל את רוסיה". גם האוקראינים פעלו בהתאם למסורת שלהם לפתוח את מלחמות ה"שחרור" שלהם בפרעות ביהודים. הפעם עברה כוס החימה גם על הערים הגדולות. בו'יטומיר היה זה בעת שלטונו של פטלורה, אך גם האוכלוסיה הנוצרית המקומית לא טמנה ידה בצלחת. ואילו בברדיצ'ב, עליה היו נטושים קרבות עזים, היו חילות פטלורה הניגפים שופכים זעמם בהפגזות בלתי-פוסקות על העיר "הז'ידית".

בשנת 1920 — עם הכיבוש הסופי של אוקראינה על ידי הצבא האדום — חידשנו את הקשר בינינו. הפעם פעלנו שוב במחתרת, מכיון שהשלטון הסובייטי אסר, כידוע, כל פעולה ציונית. הרדיפות לא אחרו לבוא: נערכו חיפושים, הוחרמו ספריות ודרשו למסור את נשק ההגנה העצמית.

וממערב הגיעונו, בינתיים, שמועות על סיכויים נרחבים שנפתחו שם לתנועה הציונית; התכנסו ועידות, נעשו הכנות לחידוש הקונגרסים שהופסקו בזמן המלחמה. נפתחה העליה השלישית, כשהיא סוחפת איתה גם את הנוער היהודי מאוקראינה הפורץ גבולות. בסניפינו התחילו בירורים אינטנסיביים על עתידנו. לא ראינו כל טעם בהמשך פעולתנו ברוסיה, במיוחד לאור יעודנו, בחידוש התנועה הציונית והגברת אופיה החלוצי. היו בינינו שגרסו כי עלינו להשאיר במקומותינו כדי לחלק עם המוני העם את גורלם. ויכוח מר על

נושא זה התנהל ביני ובין אחד מחברי הטובים. טענתי כי אין יסוד לאופטימיות לגבי סיכויי תנועתנו כאן.

ויכוח זה הסתיים בוועידתנו החשאית שהתקיימה בקיוב בשנת 1920. הוחלט לעבור לאירופה המרכזית. ואמנם ביצענו העברה זו במאורגן בהשאיירנו אי-אלה גרעינים להמשך הפעולה בשכבות נוער יותר צעירות ושלוחה אירגונית למימון פעולת העברה וצעדינו הראשונים בפולין.

תקופה זו היתה עשירה בגילויי גבורה ולא חסרו בה גם סממני רומנטיקה מהפכנית: ראשית — המחנת, שנית — הקשר שלא היה קל. זוכר אני כיצד צעדנו ברגל עשרות קילומטרים מברדיצ'ב לז'יטומיר, כאשר נהרסו כל אמצעי התחבורה; כיצד נסענו על גגות ומדרגות של קרונות הרכבת, לבושים בגדי חיילים ומצוידים בתעודות מזויפות, תוך סכנה של מאסר ואף משפט לינץ' ע"י החיילים אם יתגלו אצלנו החומרים והציוד, שהיה מורגש בהם מחסור בצבא אצל חיילים ושהיו דרושים לנו לביצוע תוכניתנו.

אחר כך החל השלב של הברחת הגבול. שיגרנו שליחים אל הגבול ומעבר לו שעליהם היה מוטל התפקיד לעזור בהעברה ולדאוג לגליזציה שלנו בפולין. התנועה הציונית היתה, אמנם, חפשית שם בפעולותיה, אך יהודי רוסיה שזרמו באלפים היו צפויים להחזרה עם היתפסם ללא תעודה מתאימה.

בפולין החלה פעולתנו בקרב הנוער. את סניפי "דרור" הראשונים הקימונו בוהלין, שהיתה קרובה לנו כחלק מאוקראינה וסמוכה לגבול שעברנו. הגברנו את הכיסופים לארץ, היינו בין הראשונים בהפיכת העברית לשפה מדוברת בגולה ושיתפנו עצמנו בעבודת הקרנות. אך עיקר מפעלנו היה ארגון "החלוץ", שעשה אז את צעדיו הראשונים.

אחרי כשלוש העלייה הרביעית נעשה ברור לכל, כי בלי הכשרת הנוער בגולה לתפקידיו בארץ ובהתישבות — אין תקומה לציונות. אך באותן השנים (1923—1926) דבר זה טרם היה ברור לכל. שליחי הקיבוץ-המאוחד, שהגיעו מן הארץ, מצאו בחברי "דרור" בעלי-ברית נאמנים במתן דפוסיים קבועים להכשרה, בתנופה לארגון סניפי "החלוץ" ובייחוד "החלוץ הצעיר".

בד בבד התנהל גם האקסודוס שלנו מפולין. תמיד עשינו חשבון לחלוקת הכוחות בין הפעולה בגולה ועליה לארץ. כל אחד היה רשאי לעלות לאחר שתרם את תרומתו הארגונית, בין ב"החלוץ", בין ב"החלוץ הצעיר" או נוער המפלגה.

אני עליתי יותר מאוחר. בשנים הראשונות אחרי ההעברה לפולין התפרנסתי משעורים לעברית ותוך כדי כך פעלתי במפלגה ובסניף הורשאי של "החלוץ". יותר מאוחר עבדתי בועד למען א"י העובדת ובארגון הנוער של המפלגה המאוחדת. שלוש שנים עבדתי כמורה בבתי ספר של מפלגתנו בערי השדה (בריסק, חרובישוב) תוך מאמץ להחדיר בתלמידים את הרוח החלוצית. גם אני וגם אווה (שעבדה אף היא בבית הספר) זוכרים בסיפוק רב תקופה זו של פעולתנו עם חברים למפלגה במקום, ועם ילדי ישראל מחוננים שעם אחדים מהם נפגשנו א"כ בארץ.

עם עלייתנו ארצה, בשלהי שנת 1930, עשינו שנתיים בתל-יוסף. התחברנו שם עם חברים, שהועברו מפלוגת עין-טבעון, ואתם יחד עמדנו במערכת הקיבוץ על קבלת עליה באמצעותו. זרות היתה מורגשת בין שרידי הגדוד והקיבוץ, גם נוקשות בקליטת עליה — דבר שלא גרם להרגשתנו הטובה והקלטותנו במקום.

משעברנו ליגור הרגשנו ברוח אחרת — רוח קיבוצית ותנועתית, יחס חם לעליה. מצאנו

כאן גם קבוצה די נכבדת של חברינו מתמול שלשום — אחת משלוש שלוחות של „דרור“ בקיבוץ (עין חרוז, גבעת־השלושה ויגור). אתם יחד עברנו שלבים חשובים בהתפתחות יגור כגון: איחוד המשק והפלוגה, חדירה לעבודות בעיר, פיתוח המשק ועוד.

בדרך זו גם כרעו חברים. ברטט של הערצה נזכיר כאן את צביה, יוסקה בארי, בוזיה וחומה ז"ל, שתרמו לא מעט לביסוסה של יגור ולא זכו להגיע אתנו עד הלום.

כיום, כשאנו משקיפים על בנינינו המוצקים הניצבים לרגלי הכרמל, על שדותינו המוריקים והמפעלים שהקימונו, כשאנו מתבוננים בדור השני השופע בריאות, המשתלב בעבודה ובתפקידים — אפשר לציין בסיפוק רב כי למרות הקשיים, הצרות והמשברים עמלנו לא היה לשוא.

אליעזר פולושקו

ואחדות האמצעים והמטרה כיצד? לא נתחלק לנו העולם לשנים: המהפכה, החזון — באחרית הימים, הכנעה — בהווה. אחדות האמצעים והמטרה — זו אחדות ההלכה והמעשה. לא יכולנו להפריד בין החזון והמציאות, לא הכרנו בחזון המנותק מהמציאות, וכל המילולים הגבוהים על מטרה סופית, ציונית־סוציאליסטית, שאינם כרוכים במעשי יום־יום המגשימים אותה — היו לנו ריקים ופסולים. גם לא יכולנו להשלים עם המציאות, אשר אינה חותרת יום־יום למטרה. ומשום כך תנועתנו, יותר משהיא תנועה של תובעים, היתה לתנועה של נתבעים, היתה לתנועה שקודם־כל היא, תובעת מעצמה. זאת היא תנועה שיש לה תביעות רבות מאד, אבל היא מפנה אותן קודם־כל כלפי עצמה, וכל אחד מנושאי התנועה כלפי עצמו. משום־כך היא ראתה את המרכז ואת העיקר — באדם. אין הרבה תנועות כתנועתנו, אשר ידוע להן כל־כך מה זה משק, מה זה ארגון, מה זאת מסגרת ומה זה משטר, מה זה חוק ומשפט. תנועתנו הקימה ארגון שכמוהו לא בנו פועלים רבים בעולם, היא הכניסה את עצמה ואת חבריה ואת הנוער לתוך משטר קשה. אבל המשק, המסגרת והארגון והמשטר לא האפילו אצלה על האדם היוצר, על האדם הסובל, הנאבק, החלש. משום כך — האדם לא נהפך אצלה לאמצעי, אלא נשאר מטרה. אבל לא מטרה נפרדת, אלא חוליה בתוך השרשרת הבלתי־פוסקת של המטרה האחת הדינאמית, ההולכת ומתקיימת, והיתה כמטרה סופית. ומשום כך — הרוח החלוצי הזה הפועם בתנועה.

*

... זכה דורנו להיות אחרון לשיעבוד וראשון לגאולה. אפס, אל ירום לבנו, לא בזכותנו אנו בלבד זכינו למדינת ישראל, אלמלא אמונת־אומן ומורשת־קדומים של דורות ישראל, הנושאים בלבם חזון־הגאולה ולבותיהם מרותקים במשך אלפי שנים בעבודות אהבה וכיסופין למכורת אבות; אלמלא מעשי בראשית של ראשוני חלוצינו ולוחמינו בשטח העליה וההתיישבות, ההתגוננות והמדיניות הבינלאומית — לא היתה מדינת ישראל קמה בימינו...

ד. בז'גוריון

בדרך לארץ

ימים מועטים אחרי בואי לטרנוב הצטרפתי לתנועת הנוער של פועלי-ציון והתחלתי להיות חיי-תנועה, למדנו והתקדמנו יפה. יפה ידענו את אשר אנו רוצים הן בשאלת היהודים והן בשאלה הסוציאלית, האמנו בעתיד עמנו, בעתיד מעמד הפועלים ובעתיד האנושות. היו אלה שנים ברוכות של אגירת מזון רוחני וביסוס השקפת עולם מוצקה. קשה לי להעלות את התקופה ממרחק הזמן, זוכרי את המצוקה ואת החושך ברחוב היהודי, על כן כה רב היה ערך פעולתנו. חיי התנועה עשירים היו במחשבה מעמיקה בפרובלמה הלאומית והסוציאליסטית.

מבין חברי בסניף "חרות" פועלי-ציון בקרקוב התארגנה פלוגת חלוצים למען עליה לארץ ישראל. הייתי חבר בפלוגה זו. פנינו למרכז פועלי ציון וביקשנו אינפורמציה על תנאי העבודה בארץ ועל תנאי הנסיעה. והנה התשובה שקיבלנו (היה זה ב-1909): כל חלוץ הרוצה לנסוע לארץ חייב לדעת שתנאי העבודה בארץ הם אלה: א) אין עבודה קבועה, ב) שכר יום העבודה אין בו כדי מחיה, על החלוץ להיות מוכן לרעב ומחסור. לעבודה קשה מאוד ולמחלות כתוצאה מקשיי ההתאקלמות ותנאי העבודה. ג) כל הוצאות הדרך מקרקוב עד א"י על חשבוננו של החלוץ. מרכז ציוני אוסטריה בוינה מסדר הנחה של 50% ממחיר כרטיס האגיה מטריסט. לזהט היה רצוננו להגיע לשם, להיות עובדי אדמה עבריים בארץ המולדת. הפרובלמה הקשה ביותר היתה שאלת הוצאות הדרך. כל אחד מאיתנו צריך היה לעשות מאמצים אישיים כדי לפרוץ דרכו לא"י. המשכתי לעבוד ולצבור פרוטה לפרוטה, כל חיי קיבלו תוכן חדש, הכול קודש לעליה. את חודשי הקיץ שהם העונה המתה במקצוע שעסקתי בו ניצלתי ללימוד והתעמקות ברעיונות התנועה.

עוד לפני העליה נרקם חלום הגליל, לפיכך ירדתי בחיפה ומשם נסעתי תיכף לבואי לארץ בעגלה לסג'רה. היה זה ביי"ח באדר תר"ע. הגעתי עם חשכה, ליל כוכבים נהדר, לילי הראשון בגליל. הוזמנתי למטבח הפועלים לארוחת ערב. הגישו זיתים, דג-מלוח ותה מתוק. רעש ושמחה ע"י השולחן. היה מורגש באנשים שהקיפוני כי לא על הלחם בלבד חי האדם. פני כול הפיקו אושר. לאחר הארוחה אחזה התלהבות קדושה את כל הציבור והחלו בריקוד הורה. ואני בתוך המעגל הגדול המקיף את הכול. אין זר. אין חדש וירוק. הירה האיר את החבורה והרגשתי עצמי כבתוך עדת אנשים שהתאחדה עם שר האומה, חשתי כטובל, מיטהר ומתקדש למען תחית ישראל וגאולתו. כה רקדנו עד חצות הלילה. בסג'רה נתקבלתי לעבודה זמנית לשבועיים. שמחתי מאוד.

בן 19 הייתי, עבדתי בקלשון בחציר והיתה העבודה קלה עלי. לאחר שבועיים קיבלתי שכר עבודתי. שילמתי חובות מטבח ועוד נשארו בארגוני מטליקים ובשיליקים לרוב, שכר עמלי הראשון בא"י.

בשבת ירדנו לכנרת. היה זה טיולי הראשון בשדות הגליל, כשבועיים לערך לפני פסח. כציפור קפצתי מפרח לפרח, כל צמח כל שיח עוררו את התענינותי. כשהגענו לראש ההר מעבר ליבנאל ובבת אחת נתגלו לפני ים-כינרת, הירדן, הרי גלעד והחרמון, כל הצימחיה העשירה ושפע הפרחים בשלל גוניהם — פרצה מפי צעקת תמהון. מוקסם ממראה עיני הלכתי כחולם לקראת הכינרת.

לאחר מכן עבדתי בסלילת דרך מלחמיה—יבנאל. העבודה היתה קשה, החום הכביד. הסתגלתי לחום, האוכל היה דל, אבל מי שם לזה לב? הכוח וכוח הרצון היה ברזל.

כך עבדתי עד פסח. תיכף לאחר החג יצאתי לחפש עבודה. באתי לכפר תבור ומצאתי שם את אלכסנדר זיד. אמרתי לו שאני מחפש עבודה אצל איכר יודע עבודה, כי רוצה אני ללמוד את הפלחה על בוריה. שאלני זיד אם אוכל לעמוד בקשיים הגדולים, העבודה מתחילה בעוד לילה ונגמרת עם חשכה, ובלילה צריך עוד להאכיל את הבהמות, הלינה על גג בחצר, האוכל דל והשכר לחצי שנה 10 פרנק, סכום המספיק בקושי לזוג נעלים. אמרתי לו ששום קושי לא ימנע ממני את לימוד החקלאות ולשם כך באתי. אז טפח בחיבה על שכמי ואמר: טוב, שב לאכול, הנה לחם וחלבה ותיכף יהיה גם תה. לא סרבתי לארוחה כי הייתי באמת רעב מאוד. לא הייתי יחיד שנתקבל כך בכבוד בחדר השומרים. גדולה היתה הכנסת האורחים של חברי "השומר" ואף שמעטים היו, נשאו בעול באהבה ובחברות רבה וזה היה מנהגם בארץ בכל מושבותיהם. כך נחתם חוזה ביני לבין איכר בשם דוד'ל גולדנברג, אחד האיכרים הבודדים, אשר אם גם דרש מאמצים בעבודה, לא פיטר פועל יהודי. בשבתות היינו עוסקים במשחקי ספורט והח' זיד היה הרוח החיה בהם. הייתי חבר מפלגת פועלי ציון בארץ. חתמתי על "האחדות" ושילמתי מיסי מפלגה, היה סניף של פועלי ציון בכפר תבור והיה ועד פועלים. היו לנו שיחות ואספות סוערות. השתמשנו בספריה הדלה של הכפר, נוסף על הספרות המפלגתית. בקיצור היו לנו חיי חברה צעירה. כאמור היה זה מקום עבודה קשה, אבל שמחתי בו מאוד. בזכות עבודה קשה זו הייתי לעובד אדמה טוב, לפועל הקלאי ממש.

בכנרת

בשנת תרע"א עברתי לכנרת, עבדתי בחווה בסיקול השדות והגבעה. בעזרת עגלת יד הוצאנו סלעים ענקיים וכך הגדלנו את שטח המזרע. מסביב השתרעה ביצה ורבים נתקפו בקדחת ממארת שגרמה למקרי מוות. גם תנאי הדיור היו גרועים מאוד. כנגד זה הפקיד ברמן בנה לעצמו בית-קומות בכספי קק"ל. עובדה זו והתנהגותו הגסה בשעת הלוחית של חברנו הגדישו את הסאה ופרצה השביתה הידועה בחודש שבט, שנגמרה בתיווכו של רופין ז"ל כידוע בפשרה שגם הפועלים וגם הפקיד מפורים.

במרחביה

קבוצת חברים ואני בתוכם לא חזרנו מתוך מחאה לעבודה בחווה. הסתדרנו כקבוצה קומונלית בעבודות סיקול והכשרת הקרקע. קראו לנו הקומונה הכינרתית והיינו ידועים בתור פועלים טובים. בחודש ניסן פנתה אלינו קבוצת כיבוש של מרחביה לבוא ולהשתתף בכיבוש המקום. נענינו בשמחה. גרנו בחושות ערביות ועבדנו קשה בחריש כיבוש. הדברים ארוכים ואולי גם ידועים, אקצר אם כן בסיפור. אי-הניקיון בדירות והאבק של הזבל הכבידו מאוד ונספו על אלה התנכלויות הערבים לשמירה העברית. עודי זוכר את ליל ההתנפלות. נורא היה הלילה ההוא, לילה ללא ירח, שמים מלאים כוכבים ומאות ואלפי כדורים הוצים את אוירה של מרחביה, המוני ערבים מכל כפרי הסביבה עולים עלינו. כל אנשינו היו בעמדות, והפקודה היא לא להשיב, אלא בבוא הרגע ובאין ברירה — ישר למטרה, החושך, השקט וחוסר התשובה מצידנו הפחידו מאוד את הערבים. כשניסו להתקרב תוך שירה של שירי נקמה וגאולת דם, נורתה יריה אחת ואחריה הקריאה התקיפה, כי כל הקרב מות יומת. הערבים נסו בבהלה. ואחרי זה היום הנורא בבוא חיילי הממשלה מנצרת, כולם ערבים, ואז ניתן לערבים לגזול את השדה הקצור לעינינו ואנו לא יכולנו לצאת נגדם בנשק, כי לא היה לנו נשק רשמי. רק בהשתדלותו של חנקין הגיעה פלוגת חיילים תורכים מחיפה ואז נפסק השוד. שנתיים נמשכו המשפטים והיו לנו שבעה חברים במאסר. בדלית ברירה השלימו הערבים עם מרחביה.

מפעלי כיבוש ושמירה

בשנת תרע"ב הקומונה הכינרתית מתפוררת במגמה להמשיך ולהשתלם בחקלאות. תחילה במנחמיה, שם רכשתי לי ידיעות נוספות בחקלאות ועשיתי הרבה גם למען הכנסת פועלים עברים למושבה. לאחר מכן לעזרת אנשי השומר בתל עדשים בעבודת הגורן, אשר דורשת מומחיות מיוחדת: מורג וזרייה ברות ובזאת הייתי מומחה. שוב חזרתי למרחביה, שם קיבלוני בזרועות פתוחות. היו לי שם הרבה חברים קרובים תמיד הציעו לי עבודה, ואם עבודה יש, הכול יש.

אחרי זמן מה ביקשוני חברים מהמפלגה לעבור לחדרה למען חזק את פעולת המפלגה. חודשיים הספקתי לעבוד אצל איכר בחדרה בשכר טוב — 20 פרנק לחודש ואוכל. והנה פנה אלי ועד „השומר“ בדרישה לארגן עשרה פועלים וללכת איתם למנחמיה לעזרה לשמירה עברית. מושבה קטנה זו סבלה אז מהתקפות בלתי פוסקות מצד השכנים הערבים. נתארגנו 10 אנשים ונסתדרנו בעבודה אצל איכרים בחוזה שנתי לשנת תרע"ג. קיבלנו 10 כלי גשק מטעם השומר ועצם היותנו במקום הוסיף כוח. פעם שדדו עדר השוורים מהמרעה. הודיעו לנו לשדות. יצאנו כל עשרת החברים ברכיבה. הדבקנו את השודדים, הם ברחו על גפשמ ואת השוורים החזרנו. בגמר העבודה במנחמיה עברתי אל כינרת. מהקבוצה האמריקאית ביקשוני להשאיר איתם ולעזור להם לגמור את הגורן. בסביבת כינרת אין בחודש אלול הרוחות המתאימים לזריית גורן, אלא בחודש אב. בכל זאת ידעתי להשתמש בשיטות המתאימות. עזרתי להם לזרות את הגורן והייתי שבע רצון מיכולתי זו.

שנות הקדחת

המשכתי בקבוצות הכיבוש. הפעם בכרכור. אחרי חודשים מועטים תקפתני קדחת קשה. הסיעוני בעגלה לבית החולים של ד"ר יפה ז"ל. הוא היה כאב טוב לחוליו. תמיד ליווה אותו הומור טוב ובכל מצב מצא את המילה הטובה והמעודדת. כל חולה האמין שד"ר יפה יביא לו הבראה שלמה. כדרך התגברות על קדחת ניסיתי ללכת לגליל התחתון. הגעתי לביתניה, עבודה וקדחת חליפות. בביתניה התרכזו אז ציבור פועלים גדול. החלו בנטיעה, אך החלה גם פרשת היחסים בין הפועלים והפקיד. הייתי בועד הפועלים, היחסים החריפו יותר ויותר. לא יכולתי לסבול זאת ובסוף הקיץ, עוד לפני גמר שנת תרע"ד, חזרתי למרחביה. פרצה המלחמה, אנו לא הרגשנו בה כל זמן שתורכיה לא נכנסה בה. היינו קבוצה מלוכדת שעבדה במושבה בתנאים טובים בערך. מצבנו היה די טוב מבחינת העבודה ושכרה אבל לא על הלחם לבדו יחיה האדם, שאפנו למפעלי כיבוש נוספים.

על פועלי ציון

הנני רוצה לציין במילים מועטות את מהות פועלי ציון בתקופת העליה השנייה. קוי הפרוגרמה נמתחו תוך החלצות החברים לכיבוש העבודה והגנת הארץ. ה„שומר“ יצא מתנועת פועלי ציון. גם בכיבוש העבודה היינו הכוח העיקרי. השתתפנו בפועל בכיבוש הארץ וישובה. מחברינו היו כובשי מרחביה, תל עדשים וכרכור. גם בדבניה, בשנה הראשונה לפני בוא הקומונה החדרתית, היו רבים מחברי פוע"צ שכבשו את המקום, ולאחר מכן הכיבושים בגליל העליון. חברי פוע"צ עשו זאת בהקרבה עצמית ומסופר עליהם בספרות העבודה. יחסנו לשפה העברית היה חיובי בהחלט. התאמצנו לדבר עברית ולהשליט את השפה בחיי הארץ.

ניג'מת אל-סוכח — כתנאי חרתים ערביים

באמצע הקיץ תרע"ה התקימה ישיבה של הועד הגלילי של פועלי ציון, בה החליטו על פעולות כיבוש בגליל העליון. סירנו באדמות יק"א והקרקע של מלחה נראתה לנו כמתאימה להתישבות הקבוצה שבשמה באנו. הציעו לנו שנחכיר עצמנו כחרתים אצל שלושה איכרים מראש פינה. בעלי קרקע של אילת השחר של היום. היה זה המבחן, התנאי של פקיד יק"א ורק לאחר שיראה אותנו שנה בעבודה יוכל לדון איתנו על הצעת ההתישבות. קיבלנו על עצמנו לעבד את השטח בתנאי החומש הרגילים. ניגשנו לעבודה בכוח האמונה וההתלהבות שנוכל לכל הקשיים. היה זה בעצם מלחמת העולם הראשונה על כל צרותיה ושנה אחרי מכת הארבה שלא השאיר כמעט מחיה בארץ. בזריות וחריצות זרענו את השדות, אך האיכרים לא מילאו את התחייבותיהם כלפינו, לא שילמו לנו בזמן 1700 ק"ג חיטה ע"ה עבודתנו ולעיתים קרובות רעבנו. הכלכלה הגרועה ותנאי הדיור (הגשם חדר למיטות החברים) גרמו לסבל רב וחולשה, אין פלא שהרוחות הבאות מהחולה גברו על האנשים שנחלשו ורבים חלו. בכל זאת בתנאים הנוראים, בעבודה מפרכת מתוך דלדול כוחות, רכשנו את אמונה של ייק"א. האיכרים דרשו מאיתנו תלישת כל הקטניות שזרענו עוד לפני קציר הקמה. ביקשנו עזרה מחברינו במרחביה והם נענו. עיפיים מתליש הקטניות התחלנו בקציר. הקדחת עשתה שמות גם בין החברים שבאו לעזרתנו. גמרנו את הקציר. בזמן הובלת התבואה ביום חמסין קשה קיבלתי מכת שמש ושכבתי 3 מעת לעת בחום של 41 מעלות, פרפרתי בין החיים והמות וללא כל עזרה רפואית ניצחו החיים. בקושי ולאט לאט שבתי לעבודתי. היה צריך לאגור כוח ועברתי לעבודת שמירה בזכרון יעקב בעונת הבציר.

ראשית הקשר עם רחל

עוד לפני עלייתנו לאילת השחר הכרתי את חברתי בחיים ובעבודה רחל, ובאילת השחר התקרבונו עד כדי התקשרות בינינו לכל ימי חיינו. אם כי חתונתנו חגגנו רק כעבור שנתיים במחניים ב'י אדר תרע"ה. במשך כל הזמן הקשה הזה של חולשה ומחלות היתה רחל אתי, ובעזרתה גברתי על התלאות האלה.

במחניים

בהתחלת שנת תרע"ה עלינו למחניים, 10 חברים ו-4 חברות היינו; כמובן רחל ביניהם. החברות עבדו באפיית לחם, מטבח ועיבוד גן-ירק יפה בלי השקאה, כי את המים למקום הובלנו בעגלה. במשך הזמן נוספה גם פרה. תפקידים די חשובים למספר כה קטן של חברות. השנה הראשונה הוכיחה הצלחתנו. כל העבודה נעשתה ע"י חברי הקבוצה ללא כל צורך להשתמש בעבודה שכירה.

התכנית שלנו הוגשמה עד הסוף. גמרנו את השנה ברווח הגון ולא נזקקנו לעבודה שכירה עונתית, שהיתה חזיון נפוץ בקבוצות אחרות. התנגדות לעבודה שכירה היתה קיימת בכל הקבוצות, אך מחניים נטלה על עצמה להוכיח שאפשר לבסס את המשק על עובדים קבועים. פרסמתי רשימה בקונטרס של פוע"צ נגד המצב ששרר אז בקבוצות בשטח העבודה השכירה.

המלחמה נסתימה והכול נשתנה, אמנם הרשנו וזרענו, אבל אצל רוב החברים היתה הרגשה של אי סיפוק, היתה עיפות מהמלחמה, מן התנאים הקשים. חוסר המים וחוסר כל פרספקטיבה להרחבת המשק הגבירו את הרגשת הבדידות. החלו עזיבות. לא יכולתי להשלים עם גילויי החולשה וחוסר אחריות. שום דבר לא הועיל. לא היה אז מוסד מרכזי שיתערב

ויחייב בסמכותו. הצרה באה יותר מאוחר. לאחר שהשלמנו את מספר החברים הדרוש לנו התמסרנו מחדש לעבודה. הרשנו חריש עמוק והחלטנו לגטוע כרם גפנים. לפתע לקראת תר"פ קפץ עלינו רוגזם של חברינו שעזבו לפני מספר חודשים. הם החליטו לחזור למחניים ודרשו ע"י המרכז החקלאי שהחברים שבאו אחרי עזיבתם יפנו את המקום. המרכז הכיר בצדקת דרישותיהם, מפני שהם היו הראשונים, מהמיסדים. הם ביקשו ממני להצטרף אליהם אך דחיתי אותם כי ראיתי בהתנהגותם עוול כלפי החברים ששמרו על מחניים שלא תחרב בזמן שאלה עזבוה. עזבתי את מחניים שבור ברוחי מכול העינינים האלה.

נסיון שהוכשל

קבוצת חברים מיוצאי מחניים ומספר חברים שנצטרף אלינו בתחילת שנת תר"פ על אדמת ביריה. עיבדנו תוכנית בסיוע האגרונום אטינגר. בגלל חוסר בנינים בביריה העברית שכרנו בית וחצר עם בור מים בתוך העיר צפת. הגענו במשך הזמן ל-13 איש. אולם פקידות ייק"א בפר"ז התנגדה פרינציפיונית לשיטה זו של התישבות קבוצות פועלים. כך לאחר שנה וחצי הגענו לליקבידציה גמורה. לאחר לבטים ומאמצים של חברינו להאחו בקרקע זו ולהכות בה שורשים נתפורנו איש לדרך.

בשנת 1939 הגעתי ליגור. פה זכיתי בהקמת המדינה, בהגשמת משאת נפש שלא העזנו להאמין שנזכה לה. ממשיך אני בעבודה חקלאית אשר בעודי נער הלכתי לאורה ורב סיפוקי בכך.

י צ ח ק ת מ ר י

חמשים שנה בארץ

עליתי ארצה בשנת 1913. 50 שנות חיים בארץ — זהו הפרק העיקרי והחשוב בחיי. תחנות רבות עברתי ב-50 שנה אלו. אציין רק אחדות מהן, וביחוד — דרכה של החברה לחקלאות בתקופת העלייה השנייה.

הגעתי לאיזור יהודה, למושבה הנידחת — באר-יעקב, במגמה לקבל הכשרה חקלאית ולרכוש במקצת את השפה העברית. משאת נפשי היתה להגיע לגליל, ארץ חלומותי עוד בגולה. ידעתי, ששם פועלים עברים חורשים, זורעים ומוציאים לחם מן האדמה — לזאת שאפתי גם אני. בבאר-יעקב עבדו באותה התקופה חברותי מחו"ל ר ב ק ה ו ש ר ה י צ ק ר ו י ע ל ג ו ר ד ו ן ז"ל, את ההכשרה קיבלתי במשקה של בת-עירי, אחותו הבכירה של יגורי. הענף העיקרי במושבה זו היה מטע השקדים — כרמי בעל. העיבוד העיקרי היה לפי שיטות דאון: עידור קייצי למען שמור על רטיבות הקרקע ופתיחת גומות בסתיו לקליטת מי הגשמים, כך שרוב הזמן עבדנו במעדר.

לכמה מן המשקים במושבה היו גם גינות-בית לשם הספקה עצמית. הצטיין גן-הירק של המשק, בו אני עבדתי. בעל המשק אהב מאוד את עבודת הגנות. מענין לספר כעת, איך פתחנו אז גומות לכל שתיל ושתיל של עגבניות וחצילים וזיבלנו לחוד כל גומה וגומה. ליתר בטחון ערבבנו את הזבל בידיים. למען חמם ליבנו לעבודה זו. סופר שד"ר רופין ז"ל, מנהל

המשרד הארצישראלי אז, היה אומר: "ריח הזבל לחקלאי צריך להיות הנעים ביותר". כך רכשתי במושבה זו את הכשרתי הראשונה בחקלאות.

לאחר שנת עבודה בבאר-יעקב עלינו הגלילה ברגל — אני, האחיות יצקר ועוד כמה פועלים שנילוו אלינו. בדרך התעכבנו בזכרון-יעקב לכמה שבועות, בעבודת הבציר. את חיינו סידרנו בתנאי קומונה. לאחר מכן שוב יצאנו לדרך והגענו לכנרת. שם התפזרנו. אני נשארת בחוות עבודה "ביתניה" ע"י כנרת. כעבור כמה שבועות עברתי לכנרת, בה הצטרפתי לקבוצת פועלים, חברי פועלי-ציון שנקראה "קבוצת תמרי" (יצחק תמרי היה מרכז הקבוצה).

בשנת 1915 עלינו לגליל העליון למען כיבוש עבודה עברית והתיישבות קיבוצית. קיבלנו עבודה בעזרת פקיד יק"א קלורסקי ז"ל בנג'מת-אל-סובח (כיום אילת-השחר). רחל ינאית מזכירה בספרה "אנו עולים" את קבוצתנו. העליה הזאת — היתה צעד נועז בימים ההם. קיבלנו את העבודה בתנאים של פועלים ערבים, כחרתים בתנאי "החומש" (חמישית היבול). את שכר העבודה קיבלנו בתבואה וקצת בכסף. גרנו בחושות ועבדנו קשה. הכלכלה היתה גרועה והתוצאות לא איחרו לבוא. חלינו בהרבה מחלות ובראש וראשונה בקדחת. בסוף שנת העבודה היינו תשושי כוח ואכולי קדחת. כדי להתאושש נאלצנו לעזוב את המקום.

בשנת 1918 עלתה קבוצתנו למחניים. אחרי זה קיבלה קב' אילת השחר מיק"א את אדמת נג'מת-אל-סובח. היה זה הגמול הגדול לסבלנו. ראינו שלא לחינם היו הסבל והמאמץ. בשנת 1917, כאשר ירדנו לגליל התחתון היה חוסר עבודה לפועלות. הענף העיקרי בקבוצות היתה או הפלחה. רוב החברים טענו, שענפים חקלאיים, אשר החברות יכולות לעבוד בהם, גורמים הפסדים, בלשון התקופה "דפיציטים". לפיכך, אמרו, יש מקום לחברות רק בעבודת השירותים.

אנחנו, החברות, התקוממנו נגד דעה זאת. ידענו, כי הארץ תהיה לנו רק אם נעבדה בעצמנו. ידענו גם ערך ההספקה העצמית בירקות, ואי-תלות באחרים. לכן רצינו, אנו החברות, להשתתף בפועל בכל המתרחש בארץ ולקחת את גורלנו בידנו. התאספנו 20 חברות, ייסדנו קבוצת פועלות, שתעבוד על אחריותה בלבד. בראש הקבוצה היתה יעל גורדון ז"ל.

קבוצתנו נקראה "קבוצת העשרים" כי מנתה 20 חברות. קיבלנו מקבוצת כנרת אדמה לשנה אחת וגידלנו בה גן-ירק. עבדנו גם כשכירות בגן-ירק של ביה"ס של חנה מייזל. עבדנו בייבוש ביצות בכנרת ובמטבח הפועלים, שהוקם שם עבור הפועלים. לנו היה מטבח עצמי. בחצר קב' כנרת קיבלנו חדר גדול והוא שימש לנו מגורים וחדר אוכל כאחד. חיינו בתנאים קשים, אך הוכחנו לכל הציבור שגם חברות יכולות לסיים שנת עבודה בייצור חקלאי ללא הפסדים.

בשנה שלאחר מכן עברה הקבוצה למרחביה. אני נפרדתי מהן ועליתי לגליל העליון, למחניים. לא במעט שימשה קבוצה זאת דוגמה לרעיון משקי הפועלות. שפתחו שעריהם למאות חברות ואיפשרו להן עבודה חקלאית בענפים, אשר קיימים עד היום בהתיישבות העובדת.

רבות הן עוד תחנות-החיים שעברתי בארץ, לאחר עבודתי במחניים. קצר המצע מלפרוש כעת את כל הפרשיות מאז ועד עתה.

ר ח ל ת מ ר י

חיים בתנועה

מקום הולדתי — עיר גדולה באוקראינה, אשר נקראה לפני יקטרינוסלב ובה קהילת יהודים גדולה. היה זה יישוב צעיר כמו העיר עצמה, אשר התפתחה הוך עשרות שנים של שלהי המאה שהלפה, והיתה למרכז סואן של חרושת ומסחר. העיר שוכנת על הדניפר במקום שאיננו כשר יותר למעבר אניות, מפני שישנם בו מפלים ומערבולות. באותו מקום נבנתה אח"כ תחנת-החשמל הגדולה — דניפרופטרובסק.

בית-הורי היה בית טיפוסי של אינטליגנציה מתבוללת, אולי לא במכוון ומתוך רצון, כי אם למעשה, נגרף בזרם ההתבוללות. ההורים דיברו רוסית והילדים אף לא הבינו יידיש כל עיקר. אני למדתי יידיש בהיותי בתנועה. שירי-העם היהודיים קסמו לי וכך הגעתי לידיעת יידיש.

אל התנועה הציונית הובאתי ע"י חברים בביה"ס, גדולים ממני בכיתת לימודים אחת, שהציעו לי להתחבר לחוג ציוני בלתי-ליגלי. גענית מתוך סקרנות — הבלתי-ליגליות משכה אותי. המדריך עשאני, שנצטרפתי במקרה, לאיש תנועה מסור. זו היתה הסתדרות צעירי-ציון. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה היו בעירי 40 חוגים כאלה, שמתוכם היו שניים שעבודתם התרבותית התנהלה בעברית וביידיש, והיו צריכים לחפות על כל השאר, שרוסית שלטה בהם. עסקנו בהפצת ספרות ציונית, דלה, כאשר היתה אז. מכרנו גלויות עם נוף ארצישראלי, בולי הקרן-הקימת. הפעולות ההמוניות התבטאו בהעמדת "קערות" בבתי הכנסת ב"ימים הנוראים" וזה מתוך ריב וויכוח עם הגבאים.

התהפוכות בחיי-היהודים, המפנה הטרגי שחל עקב המלחמה עשה אותנו לתנועה המונית רחבה, המתפשטת פיתרון לצרות יהודים. באותם הימים פקד ניקולאי ניקולאייביץ', דודו של הצאר והמפקד הראשי של צבא רוסיה על גירוש היהודים ממגוריהם ברוחב של 100 ק"מ לכל אורכה של החזית, שהגיעה ל-2000 ק"מ. הפקודה נתבצעה במשך שתיים-שלוש יממות. המוני יהודים נתפסו בכותנתם לעורם ונזרקו לקרונות-משא עם כתובת: «8 סוסים — 40 בני-אדם». הם טולטלו ופוזרו בחלקים הרחוקים יותר של החום-המושב היהודי.

הייתי אז כבר תלמיד בבי"ס טכני גבוה, אחד מן השניים שהיו ברוסיה כולה, והיה זה בסיום בחינותי. יצאתי עם היוצאים לרכבת לקראת המגורשים שנזרקו ונפוצו על פני התחנות. כך «נסתיימו» בחינותי. היה זה המפנה בחיי תנועתנו כולה, שהיתה לכוח במסירותה להצלה, בדאגה למחסה לנודדים, בהגשת פת-לחם, בהחשת עזרה-ראשונה; ובהמשך שקענו בחיפוש עבודה. התמסרנו כמו כן לחינוך הילדים ולאירגון הנוער. כך נתפרשו וקמו בפנינו כל בעיות הקיום ועצם אפשרת הקיום של היהודים ברוסיה, ולא של רוסיה בלבד. השאלות לא היו מופשטות בשבילנו. אני במיוחד הייתי כל כך נתון ל"עבודה היומיומית", שלא נשאר לי זמן לפעולה הציונית הנורמלית שהתנהלה בתנועה ועל כך הוצאתי מוועד צעירי-ציון. אבל הימים ואשר אירע אז גידלו את תנועתנו ושינו אותה. היא נהייתה במשך זמן קצר לתנועה נושאת בעול ובדאגה לחיי יום-יום וחטיפשה דרך ופיתרון — עיצבה פרוגרמה. נסתיימה התקופה הפרה-היסטורית של צעירי-ציון.

אחרי-כך באה מהפכת פברואר ב-1917. בכל העמים וגם בעם היהודי, המונים חיפשו להם מפלגות. הם הבינו שיש צורך לעשות ולעתים נחפזו להשיג אחת שתיים כל מה שהחמיצו מאות בשנים. רצו לשנות באופן יסודי ומידי. כל מפלגה וכל מי שחשב את עצמו למפלגה — משכה המונים ולא רק מתוך סקרנות, כי ההמונים חיפשו דרך לפעולה. גדלנו

במהירות עצומה ותוך כדי כינוס הועידה השביעית הכל-רוסית-הציונית, קראנו גם לועידה כל-רוסית של צעירי-ציון — קודם כל לשם הכרה הדדית והתארגנות. תוך מהלך הועידה שהיתה נתונה בערבוביה רעיונית ואי-בהירות אידיאולוגית, הסתמנו שלוש מגמות: אחת — ראתה את עצמה ככול כציונים כלליים, אלא שצעירים יותר, לכן אקטיביים יותר, אולי דימוקרטיים קצת יותר ובכך — תנועת-נוער ציונית, דימוקרטית, אקטיביסטית. השניה — ראתה את עצמה כסוציאליסטית-עממית. ושתי קבוצות ביניים — אחר-כך התאחדו — שאמרו: אנחנו אישית סוציאליסטים, ואילו שולחינו עדיין לא הגיעו לכך ואנו רוצים להקים את התנועה בשמם ואתם. הפרוגרמה נכתבה אחר-כך כמעט אך ורק תוך כדי פעולה. אתן דוגמא — דבר ראשון שבו נתקלנו. עוד בוועידה היה לנו וויכוח גדול עם טרמינולוגיה מוזרה מאד: מה אנחנו, סיעה בפנים או סיעה בחוץ? סיעה בפנים — זה אומר, בעצם, סיעה בתוך ההסתדרות הציונית הכללית. סיעה בחוץ — מפלגה ציונית, אשר אמנם משתתפת בקונגרס וגם באירגונים ארציים של ההסתדרות הציונית, אבל עצמאית, הוכרע ברוב גדול שאנחנו סיעה בפנים. מזה היו מסקנות מידיות בזמן הבחירות לרשויות המקומיות הדימוקרטיות, שהתקיימו מיד אחרי זה. ההסתדרות הציונית הכינה את עצמה לבחירות לאסיפת הנבחרים — האסיפה המכוננת של רוסיה — שצריכות היו לפי התוכנית להתקיים עוד באותה שנה, בסתו. ההסתדרות הציונית ידעה שאפשר להעביר לשם צירים רק אם ילכו בבלוקים גדולים מאוד והחליטה להתחיל לבנות את הבלוק הזה בבחירות לעירויות. קראו לזה — „בלוק לאומי“. הוא כלל את כל מה שנמצא ברחוב היהודי כולו: הגבאים, הסתדרות הסוחרים, בעלי-מלאכה ועוד. תבעו מאיתנו ללכת יחד איתם. אחרי מלחמה גדולה, למשל בעירי, סיכמו שאין לנו ברירה ואני הייתי צריך להופיע, בשם החברה שלנו, במקום מכובד מאוד — השלישי ברשימה. הודעתי שאינני מוכן ואז — וזה אופייני לתקופת הילדות של התנועה — החליט ועד הסניף שאין בכך כלום. השם שלי אינו שייך לי, הם מצרפים את שמי לרשימת הנציגים, אבל הם מבינים לרוחי ומרשים לי לא להשתתף במלחמת הבחירות. ואמנם, עד היום האחרון שלפני הבחירות לא השתתפתי בה.

*

איך נאמתי יידיש בפעם הראשונה? הלכתי ברחוב וראיתי לפני בית-כנסת, 200—300 איש מקיפים אדם שעומד על כסא ונואם. היה זה אחד מראשי הבונד, מורה בגימנסיה העברית שהגיע מוילנה יחד עם כל הפליטים, מדבר יידיש עממית ונואם בחסד-עליון. שמו היה פושמן. אחר-כך עבר לקומוניסטים והוצא להורג באחד הטיהורים בתור נציג-אלטר-רוצקיסט. אני נתעכבתי והאזנתי. שמעתי שאינו מדבר כלל על עניני העיריה, גם לא על ה„בלוק“, הוא מדבר רק נגד ציונים וציונות. מבלי לחשוב הרבה עליתי על הכסא כשהוא רק סיים את דבריו. ברגע הראשון הרגשתי שאם לא אדבר יידיש, לא יתנו לי להוציא הגה מפי. לא היתה לי ברירה וכך נאמתי את נאומי הראשון ביידיש. איכשהו יצאתי בשלום, כי רוב יהודי יקטרינוסלב דיברו יידיש כזו שכל מילה שניה ושלישית היתה במילא רוסית משובשת...

בוועידה הכול-רוסית של צ"ס נבחרתי למליאת-המרכז. ישבתי חודש בלנינגרד והתחלתי באירגון הפעולה. בדרכי חזרה הביתה נתקלתי בעוד אחד מהדברים שהיו אופייניים מאוד לאותה תקופה. הגעתי לקורסק, לשם הרצאה. באסיפה הציגו בפני שלושה אנשים ואמרו לי שזהו הועד של „רדיקל-פועלי-ציון“ במקום. שמעתי שיש איזה „יצור“ כזה שנוצר רק אחרי מהפכת 1917, אבל לא ידעתי בדיוק מהו. ביקשתי שיסבירו לי את הפרוגרמה שלהם והם ענו לי, ברצינות גמורה, שאינם יכולים לעשות זאת, הואיל והם שיגרו מברק למרכז באודיסה

שישלחו להם את הפרוגרמה ועדיין לא קיבלוה. אולם זאת ידעו שהם „רדיקל־פועלי־ציון“... אגב, בתקופה יותר מאוחרת הם התאחדו עם צ. ס.

יקטרינוסלב היתה על גדה אחת של הדניפר שבמקום זה היה רחבו גדול מ־2 ק"מ. במשך כל תקופת מלחמת האזרחים, כמעט ללא הפסק, ירו מעברו השני של הנהר. במשך זמן קצר התחלפו השלטונות 20—25 פעמים, לכן גם הקשר היה נפסק מדי פעם, ובכל הודמנות היינו מתעקשים להתקשר עם החלק שנותק.

צעירי־ציון היו הראשונים שהקימו את „החלוץ“ מבלי לקרוא לו בשם זה. היתה ועדה פלסטינאית מרכזית, שהייתי חבר בה, והיא התחילה באירגון ההכשרות. ההכשרה הראשונה הוקמה בחווה הקלאית ע"י אודיסה. בפלך יקטרינוסלב ובפלך חרסון היו מושבות יהודיות הקלאיות ואנחנו שלחנו לשם אנשים. כשהתחילו הקשיים בערים בהשגת מזון, סידרנו גינות־ירק, שענו לאיזה צורך ממשי וגם איפשרו להתחיל בהכשרה ואם כי בצורה פרימיטיבית מאוד. פעלנו גם למען עליה שהיתה בעיקר בריחה, מכיון שהגבולות עם המדינות החדשות שנפרדו מרוסיה נסגרו מיד, ומדי פעם היו גם חוצים גבולות פנימיים חדשים בין הנלחמים עם השלטון בתוך רוסיה.

למוסדות האירגון היהודי, האוטונומי באוקראינה, הופענו לא כחלק מההסתדרות הציונית — אלא כמפלגה עצמאית לגמרי. בקיוב, באסיפה המכוננת של יהודי אוקראינה, במליאת הועד הלאומי וגם בעבודה המעשית למרות שהיו לנו רק שני נציגים היינו פעילים מאוד. באותו הזמן העברנו את המרכז לחרקוב. היינו כבר אז מפלגת צ.ס. נטלנו חלק רב בפעולות הכלכליות שבעיר. בין היתר הקימונו שם קואופרטיב צרכני, שיכול היה להתחרות בטיבו ובאירגונו בטובי הקואופרטיבים הכלכליים. הקימונו בית־ספר עברי וגן־ילדים. ייסדנו הוצאת ספרים בעניני קואופרציה, בנק־עממי, שהפך למרכז של קופות־מילווה, בנקים עממיים, אשר לקוחותיהם היו בעיקר בעלי־מלאכה. כל פעולתנו היתה נעשית במרוצה על גלגלים, הואיל ובכל פעם קם מישהו להרוס את אשר בנינו — עקב מלחמת האזרחים שהיתה או בתוקפה. כל רגע ניצלנו לאירגון ממשי של התנועה. בזה אולי היינו „אחדות־העבודה“ ברוסיה טרם שידענו בכלל מה זה „אחדות־העבודה“. אמרנו שהפועל היהודי צריך בעצמו ליצור את הבסיס להרחבת יכולת העבודה שלו. אבל תוך כדי מלחמת־האזרחים, קיבלנו מדי פעם שיעור עד כמה הדברים האלה בגולה, אינם נקבעים ע"י מה שאנחנו עושים, אלא ע"י אחרים שעושים בנו. זה נתן לנו יכולת לעמוד בפני הקסם של התקופה הראשונה של הבולשביקים, המביאים שלום ושוויון ומחר־מחרתיים חברה־סוציאליסטית, כביכול. עשינו ברחוב היהודי, באופן יחסי, גדולות, אם־כי לא נתקיים הנעשה ונשבר מדי פעם. ראיתנו זאת נתנה לנו גם את כוח עמידתנו האידיאית והממשית.

תחילה קבענו שאנחנו מכירים במשטר הנבנה במדינה. דרשנו רק דימוקרטיזציה, זכות השתתפות ככל המפלגות הסוציאליסטיות ואוטונומיה אמיתית בשביל היהודים. תחילה ראינו את עצמנו ליגלים. לחמנו על הליגליות שלנו, לחמנו לכן על הליגליות של „החלוץ“. תקופה מסוימת כשהתחילו לרדוף אותנו, חילקנו את כל פעולתנו לשניים; חלק שהמשיך בפעולה הליגלית ובמלחמה על ליגליות וחלק שכבר הכין את הפעולה במחתרת. למעשה זה נתן לנו, למרות המכות העצומות, את האפשרות להמשיך בפעולה מאורגנת עד 1926—1927, אם־כי מתוך צימצום מוסיף והולך.

*

אותי אסרו בפעם הראשונה בוועידה הכול־אוקראינית של „החלוץ“ הליגלי, שלשם

זהירות קיימנו אותה בהסתר. בחרקוב ישבנו שלושה ימים בלי לעזוב את הדירה על-מנת שלא ירגישו בנו. ע"י שער החצר תמיד היתה שמירה. והנה בלילה האחרון עזב השומר את השער והלך לאכול וביתניים תפסו אותנו עם כל מה שהיה שם. החזיקו אותנו בג.פ.או. בחרקוב מספר ימים לא רב ושיחררו אותנו.

לאחר מכן העברנו את המרכז לקיוב ואני גוייסי לעבודה כמזכיר. בינתיים נעשתה פעולה פרוגרמטית חשובה שהייתי שותף בה. היא נתנה את האפשרות מנוסחאות אין ספור להגיע לשתי נוסחאות. עבודה זו היתה בחלקה קולקטיבית, אבל סיימו אותה שניים. נוסחו מאה שאלות ותשובות פרוגרמטיות מופשטות ומסקנות מעשיות מהמופשט. לארבעים מהן אני כתבתי תשובות, אחרות — 60 היו משותפות. בין שני הואריאנטים האלה התנהל במשך תקופה מסויימת ויכוח שנגמר בזה שהואריאנט השני הפך למעשה לתשובה רשמית משותפת של כל התנועה, אם כי גם אנשי הואריאנט הראשון אף במשהו לא הופלו — לא בזכותם להיבחר ולא בפעולה. אני תמיד אומר שהוויכוח היה בעיקר בנקודה אחת. על אות אחת, איך שהדבר לא ייראה "מצחיק" — האם אנחנו תנועה ציונית וסוציאליסטית או תנועה ציונית-סוציאליסטית. האם אלה שני דברים שונים שאנחנו מאגדים אותם מיכנית ואז מקום החיבור על נקלה ניתן לשבירה, או זהו דבר אורגני ואי אפשר לומר איפה הציונות שלנו סוציאליסטית והסוציאליזם שלנו ציוני ואין לשים פדות ביניהם. ומזה, כמובן, מסקנות בכל שטח המחשבה ובכל שטח הפעולה.

בקיוב אסרו אותי כמה פעמים ויש ענין לספר על אחד המאסרים האלה. עמדנו בהכנת ועידה-כול-רוסית. את החומר הכינונו בקיוב, אבל מסיבות טכניות הדפיסו אותו במוסקבה, שם היה לנו מעין מרכז-משנה. והנה באו אלי שני אנשים והביאו איתם אכסמפלר אחד מכל החומר הרב שהכינונו. גרנו אז בדירה גדולה בת 6—7 חדרים, בכל אחד מהם גרה משפחה אחרת. במטבח היו מרוכזים עצי הסקה של כל השכנים. כעשרים רגע אחרי שהשניים נכנסו נשמעה דפיקה על הדלת והופיע החוקר מהג.פ.או. שכבר נחקרתי קודם לכן על ידו. סגר את הדלתות ונכנס לחדרנו. היה זה בונדאי שעבר לקומוניסטים רק לפני כמה חודשים ונשלח לג.פ.או. בכדי לנסותו האם הוא בולשביק אמיתי. ואכן, הוא עשה עבודה זו כמי שכפאו שד, התבייש בה. הוא אמר שברצונו לבצע חיפוש בחדרנו. שאלנו אותו אם יש לו הוראה בכתב. התבלבל וענה בשלילה, אבל הודיע שישאר אצלנו עד שיבואו יתר אנשי ג.פ.או. ואז לכל אחד שהיה דופק — היו 7—8 שכנים — היה פותח את הדלת ומרכז את כולם בחדרנו. בינתיים הספקנו להסתיר את כל החומר שהיה בידינו ואז אמרנו לו שאנחנו מסכימים שיעשה חיפוש, היות ואין לנו סבלנות יותר... בחיפוש לא נמצא כל דבר חשוב ובפרוטוקול נכתב: "בבית אינו מחזיק חומר". בכל זאת הושיבו אותי בבית הסוהר לכמה ימים. אחר כך בא פסק הדין של הג.פ.או. שהורה על גירוש. שוב אסרו אותי ושלחוני למוסקבה, משם העבירו אותי ועוד אסירים לזולוגדה, והודיעו לנו שאנחנו נוסעים עוד 350 ק"מ עד גמר קו הרכב ומשם נלך ברגל.

דרשנו שישאירו אותנו במקום עד להפשרת השלגים, בכדי שנוכל להפליג באניה וכאשר לא הסכימו הכרזנו שבית-רעב. ביום הששי לשביחה הם הסכימו שניסע רק עד קוטלס, תחנת הרכבת הסופית בקו זה. ביקשנו אישור בכתב. ביום השביעי הראו לנו אישור בכתב, אך לא הסכימו למוסרו בידינו, ורק ביום השמיני נתנו לנו את האישור. הפסקנו את שביחת הרעב ונסענו עד קוטלס. בית הסוהר היה בנין של שתי קומות, בנוי מקורות-עץ עם כמות פישפשים עצומה. הקיר היה ממש אדום. לא תארתי לעצמי שיכולים להיות פישפשים

בגודל כזה. כעבוד שבוע הודיעו לנו אנשי הג.פ.א. שאנחנו צריכים להמשיך ברגל. הראינו להם את האישור לדחיית המסע והם בשלהם: זה של וולוגדה, שייך למחוז אחר. אמרנו: שם רעבנו — גם כאן נרעב. עוד שבוע ימים עמדו איתנו על המקח ולבסוף נסענו לסולניציבורסק ושם ישבנו. כאן אני צריך לספר על איזה דבר, שעכשיו הוא נראה לי קצת מוזר, אבל הוא הציל יותר מ־6000 יהודים והביא אותם לארץ־ישראל.

*

היה לי כל הזמן קשר בלתי־ליגלי עם המרכז, גם כשישבתי בבית־הסוהר וגם כשנסעתי. קיבלתי מכתב שאני צריך לבקש מהג.פ.א. לאפשר לי, בגלל מצב בריאותי, לצאת לחו"ל. עניתי שלא אכתוב מכתב כזה. אני יכול רק לכתוב שישחררו אותי בכדי לנסוע לארץ־ישראל, אך אני לא אבקש לאפשר לי להיות אמיגרנט. אנשינו צחקו ואמרו שמה שאני מציע הוא, שהם יזרקו את הדג למים. התעקשתי והם הסכימו שאנסה לבקש את שברצוני ואם לא ייצא מזה כלום הרי עלי לבצע את רצונם. כאשר בבה הגישה לממונה על כל המגורשים את הבקשה, הוא קרא לה ואמר: פלשתינה, מענין, תבואי בעוד עשרה ימים. כעבור עשרה ימים, כאשר היא חזרה, הוא אמר: בסדר. בדרך זו (אחר־כך קראו לזה „חילופים“) יצאו כ־6000 נפש. תחילה נתנו לצאת לכל דורשי, אחר כך התחילו להגביל, עד שנסתם המוצא לגמרי.

כאשר חזרתי למוסקבה החליט המרכז שעלי לנסוע דרך אירופה על־מנת לנסות להקים שם את התנועה העולמית מחדש. לכן, במקום סרטיפיקט לפלשתינה השיגו לי ויזות מעבר דרך לטביה וליטא. אגב, במוסקבה אמר לי המנהל של המחלקה הציונית ב.ג.פ.א.: מה, אתה נוסע לאירופה? אם במשך שלושה ימים לא תשיג ויזה לארץ־ישראל — אשלה אותך חזרה. במשך חודש ימים היו נותנים לי כל פעם אורכה לעוד 3—5 ימים. גרתי במוסקבה חופשי ושם ראיתי בפעם הראשונה את „הבימה“, מבלי להבין עברית. באותם הימים נכנסה לפעולה גם פשקובה, אשתו של גורקי, שהיתה מעין יושבת־ראש של צלב־אדום פוליטי, שבאופן רשמי לא הכירו בו, אבל התחשבו בו עדיין. לבסוף קיבלתי אישור־יציאה, שעל צידו השני היה כתוב שבעל המסמך הזה — אין חוקים אלו ואלה חלים עליו ואסור לו לחזור לרוסיה.

דרך לטביה הגעתי לליטא. בקושי רב קיבלתי שם את הויזה לגרמניה. הקימונו מחדש את ברית צ.ס. ואני הייתי למזכירה בברלין. תבעתי מהחברים כל הזמן לאפשר לי לעלות ארצה, אך זה נדחה מפעם לפעם. ב־1925 התאחדו צ.ס. ופועלי־ציון והוקם מרכז משותף עם שני מזכירים — ברל לוקר ואני, ושוב נתעכבה עלייתי. בסוף 1925, הודעתי שסיימתי חשבונותי עם הגולה ובתחילת חודש מרץ 1926 הגעתי ארצה, בעצם בתור „ייקה“ עם סרטיפיקט שקיבלתי בברלין.

בארץ שוב התחילו אותן הצרות של עבודה ציבורית ולא עלה על דעת איש שאלך לקיבוץ. קיבלתי על עצמי רק את הטיפול במשלחת של צ.ס. שהיתה גם מקבלת את פני החברים שהגיעו ארצה במסגרת ה„חילופים“.

נתמנתי מזכיר מועצת פועלי פתח־תקוה. בזמן חוסר העבודה הגדול הייתי בעצם הראשון שסידרתי את המשמרות של עבודה עברית ונאסרתי בקשר לפעולתי זו. התנגדתי לקו ההתנהגות של ההסתדרות שבשמה הופיע אז בן־גוריון, לפיה צריך לעשות הכול שהיהודים לא ישבו בבית־הסוהר. מנסיוני הקודם למדתי ששייבה בבית־הסוהר הנה אחת הצורות של מאבק פוליטי. לא הסכמתי להישאר מזכיר המועצה והתפטרתי, אך את פתח־תקוה לא רציתי לעזוב, הואיל ושם נשארו מחוסרי עבודה רבים, שהיו רעבים ללחם. רציתי לצאת לעבודה, אך האיכרים הודיעו שגם אם יזמינו יהודים לעבודה הם ישלחו את כולם חזרה

אם אני אהיה בתוכם. במשך שלושה וחצי חודשים קיבלתי שלושה וחצי ימי עבודה: יומיים אצל פרידמן ביקב ויום וחצי בנטיעה באחד המושבים. אחר-כך התחילו בסלילת כביש פתח-תקה — תל-אביב, עבדתי בזה עשרה חודשים וחליתי בצורה כזו שבעבודה פיזית לא יכולתי להמשיך יותר. שמוני אז אחד משני המזכירים של ועדת הביקורת של ההסתדרות, בזמן שההסתדרות היתה במלוא צביונה וועדת הביקורת היתה ראויה לה. ברגע מסויים החלטתי לשוב לעבודה. חשבתי ללכת לעין-חרוד, הואיל ורציתי ללכת למקום שיש בו כיתה מתאימה בשביל הבת רבקה, אבל במשך חצי-שנה לא קיבלתי תשובה, משום שזו היתה תקופה שכל חלק במשק פחד שמא יתווסף עוד אחד לקיבוצניקים או למשקיסטים, ובינתיים לא קיבלו אף איש. החלטתי לא לחכות יותר, רבקה נשארה אצל בבה ואני הלכתי ליגור, שם היתה קבוצה קטנה של חברי צ.ס. מרוסיה וגם הכרתי את בת-שבע ז"ל.

ההתרשמות הראשונה של חברי המשק היתה שאני לא אשאר זמן רב במקום מפני שהשתמשתי במילים מיותרות כגון: "בבקשה", "סליחה", "תודה", — אך הנה בכל זאת נשארת.

*

ליגור הגעתי בסוף הקיץ, בגמר הבציר. כרם א' של יגור נמצא אז בשטח בית-הספר ובניני המגורים של היום, בעברו השני של הואדי. מומחי המשק החליטו שלשם העלאת תנובת הכרם יש להביא זבל ערבי, כלומר אדמת "חירבה", שהכילה כמות גדולה של סיד. את האדמה הזאת היינו מביאים בעגלות מהתל, עליו נמצא כיום קיבוץ שער-העמקים. (אני מתאר לעצמי כמה קילקלנו מבחינה ארכיאולוגית). לאחר מכן היינו — אני ומשה כהן — מעמיסים את ה"חירבה" על אלונקה ומפזרים בין השורות. היתה זאת עבודה מפרכת. כל הזמן נמצאנו בתוך ענן אבק דיק, שחדר לעינינו, לפה ולאף. כאשר העבודה הזאת נסתיימה השאירוני לכמה שעות לבד בכרם להוצאת יבלית בודדת. בתקופה זו הייתי חולם כמעט כל לילה כיצד מתוך אבנים מלובנות בשמש מציצה יבלית ירוקה מאד ואני רוצה לעוקרה ואינני יכול להגיע אליה — ממש כסיוט היה לי הדבר והייתי מתעורר כמו אחרי חלום בלהות. אני זוכר כיצד שלחו אותי בפעם הראשונה לרתום פירדה ולהביאה לכרם. הואיל וזה ארך קצת יותר זמן מהרגיל, החליט יהושע גלוברמן המנוח ללכת לראות מה קרה. הוא מצא אותי בחצי הדרך, עוד לפני הואדי. העמיד את העגלה ואמר: טוב שיצאתי לקראתך, כך לא רותמים. והוא נתן לי את השיעור הראשון איך לרתום פירדה לעגלה. תוך כדי העבודה בענף המשכתי בקשר עם החברים ברוסיה.

לפעילות ביגור נכנסתי תוך כדי התחלת הוויכוח על איחוד המשק עם הפלוגה. היה זה מאורע מרכזי בהתפתחות יגור. התנגדו לאיחוד הן בפלוגה והן במשק, אם כי במשק היתה ההתנגדות הרבה יותר חריפה. חושבני ששני שלישי מחברי המשק היו נגד. בחלקם מפני שהמשיכו לראות בחקלאות לא רק את הבסיס היסודי של הקיבוץ, אלא את הדבר היחיד כמעט שיש לפתח, והם פחדו שהאיחוד עלול לשנות את כל הכיוון של בנין המשק. נוסף לזה חששו מגידול בקפיצה. אנחנו רצינו להגיע לא רק להכרעה קיבוצית, אלא גם להכרעה אישית וזו היתה הפעולה הראשונה שבה התנסיתי. אחר-כך כשהייתי כבר מזכיר המשק ראיתי, כמעט כדבר של כבוד קיבוצי שתוך כדי האיחוד אף אחד לא יעזבנו. בכל זאת עזבו אותנו אז שתי משפחות ועמלתי קשה עד ששתיהן חזרו. אמנם בפילוג הקיבוץ שהיה אחר-כך שתייהן עזבו לבסוף. זו היתה בעצם הפעולה הקיבוצית החשובה הראשונה שלי.

מדי פעם היו מנסים להוציא אותי לפעולות מחוץ לקיבוץ. גויסתי פעמיים, ערב הפילוג

במפא"י למועצת פועלי ת"א ולפרק זמן לוועדה-הלאומי. אחרי קום המדינה הייתי בפעילות ממושכת במזכירות הקיבוץ כמזכיר הקיבוץ ואחר-כך עשיתי בעניני הביטחון בקיבוץ. ביגור הייתי מזכיר-פנים, בתקופה שהמזכיר מילא שורה שלימה של תפקידים, שכיום הם מתפצלים לנושאי-תפקיד מיוחדים. היה אז כמוכרן יותר קל מפני שהגרעין הפעיל של יגור היה גדול והדברים נעשו במחשבה קולקטיבית.

יגור התחילה במחלקת ההתיישבות של הסוכנות ברגל שמאל, היה וויכוח נוקב על גורל המשק, המחלקה דרשה שיגור תתן 50 שמות של מתיישבים והיא לא הסכימה לתת פחות מאלה שישנם במקום. בגלל זה שמונה שנים לא קיבלה יגור פרוטה ע"ח תקציב ההתיישבות גם של עשרים וחמש המשפחות המאושרות. אחר-כך התחילו מאבקים על גידול, על בנין שתי קומות עקב המצב הגיאוגרפי המיוחד של המקום, המחלקה להתיישבות טענה שזה פוגע באופי הכפרי של הנקודה, זה הגיע לעיתים עד לידי דברים אנקדוטריים — כאשר אנחנו בנינו את המקלחת החמה, החלטנו לעשות מחיצות בין התאים מזכוכית עבה ואטומה בלתי נשברת, זה היה יותר זול, יותר נקי ויותר יפה, אבל אנשי המחלקה לא הסכימו ועבר זמן רב עד ששילמו לנו את ההוצאות, על כל צעד ושעל הם חשבו שיכולים לתת לנו תוכניות עד לפרט האחרון ואילו אנחנו חשבנו שבשורה של דברים אנו מבינים יותר.

אחר כך ניטש המאבק על ב"ס טיץ. האיש שהבין וצור לנו היה רופין ז"ל, אדם חכם ונבון, מבין לרוח אנשים שרוצים גם בעצמם להחליט, זה לא אומר שהוא לא היה מציג גבולות, דבר טיפוס — פתיחת ב"ס טיץ. לפתיחה הזמינו את המושל הבריטי קיטרויץ, ובא גם רופין. קיטרויץ הגיע וראה שעל הבמה מתנוססים שלושה דגלים: דגל יהודי, דגל בריטי ודגל אדום, הוא סירב לעלות על הבמה ואמר לרופין שישע תיכף אם לא יורידו את הדגל האדום. אמרנו: לא נוריד! זה דגלנו! לולא רופין היה הענין בוודאי מתפוצץ, אך הוא בחכמתו ניסח את זה יפה, הרגיע את המושל והדבר נגמר בכי טוב.

היה לנו נסיון חינוכי אחר וחבל שהסתיים — בית-הספר המחוזי, שנתן הרבה לתנועה, לא הספיק לנו הכוח ונוסף לזה באה גם תקופת המאבק, כל הנערים התגייסו לפלמ"ח, זה הסתיים לצערי קצת יותר מוקדם מהדרוש, לו יכולנו להתמיד בקיום ביה"ס אין שום-ספק שהיה זה מפעל חשוב מאוד.

בימי הטורקים ניסו אנשי הרכבת חיפה-הדדס לחפש מיים ע"י תחנת הרכבת שממולנו ומצאו מיים עליונים, מלוחים ומרים, עם אחוז גבוה של גפריית, שלא התאימו לגמרי לשתייה ולשימוש. לכן על כל בקשותינו לאפשר חיפושי עומק ענתה לנו הסוכנות, שחיפושים כאלה הרי נעשו ולפי התוצאות מאותם הימים אין הגיון בחיפושים נוספים. את מי השתייה היינו מקבלים, כידוע מהקישון, עם גידול המחנה לא יכולנו להסתפק במעט המיים האלה, אשר בסוף הקיץ היו אף הם פוחתים. מי יודע כמה זמן היינו סובלים מחוסר מיים והמשק החקלאי היה ממשיך להיות אקסטנסיובי ומפגר, למרות תביעותינו במשך שנים, לולא יהודי אחד, משוגע לדבר — לחיפושי מיים. זה היה אחד החלוצים בשטח קידוחי הבארות בארץ, קבלן קידוחי המיים, המהנדס בילוך, הוא הציע לנו ולסוכנות לבצע את הקידוח על אחריותו הוא, כלומר: אם לא ימצאו מיים ראויים לשימוש לא יוחזרו לו הוצאותיו, ואם כן ימצאו — ישולם לו לפי תנאים מסוימים, המתקבלים על הדעת. את הקידוח הראשון החליט להפסיק מחוסר סיכויים למצוא מיים ולהעביר את הקידוח למקום אחר יותר גבוה ושם באמת נמצאו המיים, ראוי האיש שביום חגנו הארבעים נזכיר את שמו בתודה ובהוקרה. בהגיעי ליגור שיכנו אותי בחדר בצריף, גרנו שם ארבעה אנשים: זוג, חברה ואני, בקושי

עמדו שם ארבע מיטות וארגז של תפוחי זהב. שנים נדדתי מצריף לצריף, כאשר מדי פעם השכנים שלי מתחלפים ורק אחרי חמש־עשרה שנים קיבלתי חדר בבנין לרשותי הבלעדית. היה זה הישג חשוב ביותר.

*

עברו שלושים ושלוש שנים מאז הגעתי ליגור. השתנו מאז הרבה דברים. יגור גדלה והתרחבה לאין ערוך. ואנחנו? אולי עייפנו לפני הזמן, מעטים היינו אז, יצאנו לשנות את העולם ואילו עתה מסתבר לעתים שגם את עצמנו לא שינינו כדי הצורך, אם־כי בנינו משק וחוללנו גדולות. רשות הדיבור והמעשה ניתנת עתה לדור הצעיר — לדור הממשיכים.

י. ברייהודה

כאידיאה וכתנועה יש לראות את הציונות הסוציאליסטית כאקורד־סיום של כל תנועת התרבות בישראל בזמן החדש, כהתעלות גבוהה ביותר של כל תקוותיו הגלויות והסמויות. רק לאחר מאתיים שנה של אירופיאזציה וסיקולריזציה בחיי ישראל; רק לאחר תקופת התבוללות בתרבות המערב; לאחר תקופת ההשכלה — תיתכן הציונות. הציונות הסוציאליסטית היא מפנה חדש ויוצר של הרצון הישראלי ההיסטורי. הפוטנציות ההיסטוריות של העם היהודי, שדוכאו והודחו, מבקיעות להן שוב דרך לסדן היצירה.

— — — התורות הסוציאליסטיות והנסיונות המעשיים הכלליים אינם יכולים להדריך אותנו אלא במידה מסוימת. אך האידיאה המוסרית המדריכה של הסוציאליזם היא גם האידיאה המדריכה של תנועתנו. בתודעתה של האנושיות המודרנית צמחה ובגרה האידיאה המוסרית של הסוציאליזם, אשר עיקר־מובנן של המלחמות הדרמטיות בימינו אינו אלא בחתירה להגשים אותה. רעיון השיתופיות הוא רעיון־השתיה של החברה החדשה, הנולדת ביסורים ובכאבים מתוך זביונה של תקופתנו הדרמטית. בהכרתו של הפרוליטריון המודרני, בלבה של האנושיות הסובלת והמקווה, השואבת את כוחה מן התרבות האנושית, הנדחפת ע"י חוסר־המודרניות וחוסר־השחר שבחברה האינדיבידואליסטית הדיסהרמונית — מבשילה והולכת האידיאה הסוציאליסטית; השיתופיות. אידיאה זו, המשמשת קו ומשקולת לכל התורות הסוציאליסטיות ולכל הנסיונות המעשיים של זמננו, היא הרוח החיה והיוצרת גם בציונות הסוציאליסטית. הציונות הסוציאליסטית צריכה ליצור את האפשרי, ואולי יותר מן האפשרי, לאור הרעיון השיתופי. על כן יוכל מעמד הפועלים וזיהודי לכוון את החברה העברית החדשה, כי הוא הנושא הפעיל של תנועת החופש היהודית ובצלמו היא נוצרת.

נחמן סירקין